

ΟΜΗΡΟΣ

Έτος Γ'.

ΕΝ ΣΜΥΡΝΗ 1875.

Φυλ. Γ'.

ΠΕΡΙ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ.

~~~~~

Λόγος εκφωνηθείς ἐν τῷ Φιλεκπαιδ. Συλλόγῳ
« Ὅμηρος » ὑπὸ τοῦ Καθηγητοῦ
τῆς Εὐαγγελικῆς Σχολῆς

ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ ΚΑΠΛΑΝΙΔΟΥ.

Κύριοι !

Μετὰ πολλοῦ σεβασμοῦ παριστάμενος ἐνταῦθα πρώτην φοράν σήμερον, ὥπως ποιήσωμαι ἐναρξιν τῆς, ἣν ὑπεσχόμην, διδασκαλίας μου, ἐπιλαμβάνομαι ἤδη τῆς καλῆς εὐκαιρίας τοῦ ν' ἀποδώσω προθύμως τὰς ὀφειλομένας εὐχαριστίας μου τῷ ἀξιοτίμῳ φιλεκπαιδευτικῷ τούτῳ Συλλόγῳ ἐπὶ τῇ τιμῇ, ἣν οὗτος εὐμενῶς μοι ἀπένειμεν, ἀναθεὶς μοι τὴν Ἱστορίαν ἐν γένει, καὶ ἣν διὰ τῆς εὐγενοῦς αὐτοῦ παρουσίας καλοκἀγάθως μοι περιάπτει, δι' αὐτοῦ δὲ καὶ τῇ ἐπαξίῳ ὑπ' αὐτοῦ ἀντιπροσω-

(ΟΜΗΡΟΣ ΦΥΛ. Γ').

πευομένη φιλοξένῳ καὶ φιλοκάλῳ Ἑλληνικῇ κοινότητι Σμύρνης, ἐπὶ τῇ φιλοφρόνῳ ὑποδοχῇ, ἥς παρ' αὐτῆς ἡξιώθην, ὡς ἐπίσης καὶ τοῖς ἐν Ἀθήναις σεβαστοῖς φίλοις μου, ἐπὶ τῇ φιλικῇ προτροπῇ καὶ ἐπὶ τῇ ἀγαθῇ συστάσει πρὸς τοὺς ἐνταῦθα Κυρίους.

Ἄρῳ δὲ πολλοὶ τῶν κυρίων Συναδέλφων μου ἀνέλαβον εὐχαρίστως καὶ διδάσκουσιν εὐδοκίμως ἀπὸ ταύτης τῆς ἑδρας πᾶσαν ἑλλην ἐπιστήμην ἐν πράξει καὶ θεωρίᾳ ἀποβλέποντες καὶ δικαίως πρὸς τὴν ὠφέλειαν πάντων, ἐπιθυμῶν καὶ γὰρ συνεργῆσαι μετὰ τῶν ἄλλων, ὅση μοι δύναμις, εἰς πᾶν ὅ,τι συντελεῖ πρὸς τὸν φιλοεθνῆ καὶ ὑψηλὸν σκοπὸν τοῦ Συλλόγου, ἔν συγκροτοῦσιν ἀξίως διὰ τῆς πολυμαθείας αὐτῶν καὶ ἀνεγνωρισμένης φιλοπατρίας ἄνδρες γεραροὶ καὶ ἐρίηρες ἐταῖροι, ὡς καὶ κατὰ πάντα ἀξιεπαινος καὶ φιλόμουσος Νεολαία, καλὸν πολὺ ἐθεώρησα, ἀλλὰ δὴ καὶ λίαν ἀναγκαῖον νὰ ἀναλάβω τὴν διδασκαλίαν τῆς προγονικῆς Ἱστορίας,

ἐκλεζόμενος ἐξ αὐτῆς τὰ γεγονότα κατὰ τοὺς τελευταίους Βυζαντινοὺς χρόνους, τὴν ἱστορίαν τῶν Παλαιολόγων, καὶ τοῦτο τῇ εὐγενεῖ προτροπῇ ἀξιοσεβάστου μοι φίλου, τοῦ καλοῦ καγαθοῦ Γυμνασιάρχου κ. Κ. Ξανθοπούλου, πρὸς ὃν ἀπο νέμω καὶ δημοσίᾳ τὴν εὐγνωμοσύνην μου ἐπὶ τῇ ἐξαιρέτῳ αὐτοῦ πρὸς ἐμὲ εὐνοίᾳ.

Καὶ καλὸν μὲν ἐνόμισα νὰ διδάξω τὴν ἱστορίαν, ἣν πάλαι ὁ Μικρασιάτης Ἡρόδοτος πρῶτος ἐδημιούργησεν, «ὥς μὴτε τὰ γεγόμενα ἐξ ἀνθρώπων ἐξίτηλα γένηται, μὴτε ἔργα μεγάλα τε καὶ θαυμασιὰ τὰ μὲν Ἕλλησι, τὰ δὲ βαρβάροις ἀποδεχθέντα ἀκλεῆ γένηται»· διότι εἶναι ὁμολογούμενον ὅτι πᾶς διδασκόμενος ἢ μελετῶν καὶ γινώσκων τὴν ἱστορίαν τοῦ ἔθνους του δύναται νὰ κρίνῃ ἀσφαλέστερον καὶ ἐρρότερον περὶ τε τῆς ἐκάστοτε καταστάσεως τούτου καὶ περὶ τῆς τύχης αὐτοῦ τῆς μελλούσης.

Λίαν δὲ ἀναγκαῖον ἔκρινα νὰ ἐξιστορήσω τὰ κατὰ τὸν Μέσον αἰῶνα συμβάντα ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Πατρίδι διὰ τε τὴν ἐντελῆ σχεδὸν ἄγνοιαν ταύτης παρ' ἡμῶν, ὥς μὴ ὠφελε, τῶν Ἑλλήνων, καὶ διότι, ἂν ὑπάρχῃ μέρος τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας ἐν γένει, ὅπερ ἔνθεν μὲν παχυλωτάτῃ ἀμάθεια τῶν τῆς δύσεως, ἔνθεν δὲ πολέμια αἰσθήματα καὶ διάνοια προκατειλημμένη τοσοῦτον πικρῶς καὶ ἀδίκως ἀλλὰ καὶ ἀγνωμόνως μέχρι χθὲς καὶ πρόωην διέστρεψαν, ὥς τε τὸ Ἀνατολικὸν ἢ Βυζαντινὸν λεγόμενον κράτος παρὰ πάντων σχεδὸν νὰ θεωρῇται ὡς ἡ κοιτὶς τῆς ἀμαθείας, τῆς δεισιδαιμονίας καὶ τῆς κακῆς πίστεως, εἶναι ἡ ἑλληνικὴ τῶν μέσων αἰώνων Βυζαντινὴ ἱστορία.

Ἐπειδὴ δὲ τὸ Ἀνατολικὸν ἢ Βυζαντινὸν τοῦτο βασίλειον περιλαμβάνον 4430 περίπου ἔτη, ἀπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου μέχρι τοῦ τελευταίου βασιλέως αὐτοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου, εἶναι αὐτὸ τοῦτο τὸ ὑπὸ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ἰδρυθὲν Μακεδονικὸν κράτος, τροπολογηθὲν διὰ τοῦ Χριστιανικοῦ θρησκείματος καὶ τῆς

Ῥωμαϊκῆς διοικήσεως, τοῦτο δὲ πάλιν ὁ ἀρχαῖος ἐκεῖνος κόσμος ὁ πρῶτος Ἑλληνισμὸς, ἵνα ἐκτιμήσωμεν τὴν σπουδαιότητα τοῦ, ὃ προτίθεμαι νὰ διδάξω, μέρους τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας, ἀνάγκη νὰ ἀναδράμωμεν ἐπὶ μικρὸν εἰς τὰ ὀπίσω, ἵνα χαρακτηρίσωμεν τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος καὶ ἴδωμεν ὁποίας τινὰς φάσεις ὁ Ἑλληνισμὸς διήλθεν ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν Μέσων αἰώνων, ὁποίας δοκιμασίας ὑπέστη οὗτος κατὰ τὴν πλεον ἢ χιλιετηρίδα ταύτην, καὶ πῶς τέλος διατελεῖ ἤδη ἔχων. Διὸ καίπερ τὸ πολύτιμον τοῦ χρόνου φειδωλῶς ἀναμετρούμενος, ὅπως ἀρξάμενος φέρω εἰς πέρας τὴν Βυζαντινὴν ἱστορίαν καὶ δολιχοδρομήσω ταχέως τὸ μακρὸν καὶ ἐπίπονον ἀλλὰ τερπνὸν τοῦτο στάδιον, δὲν δύναμαι ὁμῶς ἢ ἐν ὀλίγοις νὰ διεξέλθω τὴν μεγάλην πορείαν καὶ τὰς ποικίλας μεταβολὰς, ὥς ὑπέστη τὸ ἡμέτερον ἔθνος ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν, ὅπως δώσω τοῖς πᾶσιν ἐν τῷ εἰσαγωγικῷ τούτῳ μαθήματί μου γενικὴν ἰδέαν περὶ τοῦ ὅλου.

Θέλω δ' ἐξιστορήσει τὰ γεγονότα ὡς συντομώτατα κατὰ τὰς ἀσφαλεστάτας πηγὰς, ἐν πάσῃ ἀληθείᾳ, πάνυ ἐλευθέρως καὶ ἄνευ ἐθνικῶν προλήψεων· διότι πέποιθα ὅτι οἱ Ἕλληνες μελετῶντες οὕτω τὴν πατριὸν ἱστορίαν δὲν δυνάμεθα ἢ πάντως νὰ διδασθῶμεν ἐξ αὐτῆς οὐ μόνον τὰ μεγάλα πλεονεκτήματα τῶν ἡμετέρων Προγόνων πρὸς μίμησιν τούτων, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐλατ-

Ἐν ταῖς μελέταις μου συνεβουλεύθην τὰ πολύτιμα συγγράμματα καὶ τὴν ὠφελιμωτάτην διδασκαλίαν τῶν σεβαστῶν μοι Καθηγητῶν Κ. Κ. *Carl Hase* καὶ *Pfleiderer* τῶν Θεολόγων, *Fortlage*, *Kuno Fischer*, καὶ *Fritz Schultze* τῶν φιλοσόφων, καὶ τῶν ἱστορικῶν *Adolf Schmidt*, *Ernst Curtius*, *F. C. Schlosser*, Κωνσταντίνου Παπαρρηγοπούλου, Δημητρίου Βερναρδάκη καὶ Λεοντίου Ἀναστασιάδου, πρὸς οὓς πάντας ὁμολογῶ χάριτας ὅσας πλείστας.

τώματα ἐκείνων, ἅτινα παρ' ἡμῖν δέονται ταχείας καὶ ἀπαραιτήτου διορθώσεως.

Τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος, Κύριοι, φύσει καὶ θέσει διαφέρει τῶν ἄλλων ἐθνῶν τοῦ ἀρχαίου κόσμου, οὐ μόνον ἐδείχθη ἀπὸ τῆς πρώτης γνωστῆς αὐτοῦ ἡλικίας ὅτι περιεῖχε τὰ σπέρματα ἀπάσης τῆς μετέπειτα ἀκμῆς, ἀλλὰ καὶ ἀριστεύον ἐφάνη ἐκ πρώτης ἀφετηρίας, ὅπερ ἐστὶ μοναδικὸν φαινόμενον ἐν τῇ γενικῇ τῶν ἐθνῶν ἱστορίᾳ· διότι διαχαράζαν ἀπ' ἀρχῆς νέον δρόμον ἐθνικοῦ, πολιτικοῦ καὶ πνευματικοῦ βίου, ὃν κατήρτισε κατ' ὀλίγον δι' ἑαυτὸ καὶ τὴν ἀνθρωπότητα πᾶσαν ἀξιόλογον καὶ θαυμάσιον, ἐξάδισε μέχρι τέλους τὸν δρόμον τοῦτον αὐτὸ πρῶτον καὶ θαρραλεώτατον πάντων, παραδὸν εἰς τὴν ἱστορίαν λαμπρὰς σελίδας καὶ ἀθανάτους, κατακοσμήσαν αὐτὰς πολιτικοῖς ἔργοις καὶ πολεμικοῖς τροπαίοις, καὶ καταστέψαν αὐτὰς δάφναις δοξῆς τε καὶ σοφίας. Τούτων δὲ πάντων αἰτία ὑπῆρξεν ἀναντιρρήτως ἡ πολιτικὴ καὶ πνευματικὴ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἐλευθερία.

Ἐνῷ δηλαδὴ ἐν Ἀσίᾳ πολιτικῶς πᾶσα ἡ κυβερνητικὴ ἐξουσία ἦν αὐμπεπυκνωμένη εἰς ἓνα ἄνδρα, ἐν Ἑλλάδι ἀπεναντίας τὴν κυβερνητικὴν ἐνότητα ἀπῆρτιζον αἱ ἑλληνικαὶ φυλαὶ καὶ πόλεις συνδεόμεναι πρὸς ἀλλήλας διὰ πολλῶν ἰσχυροτάτων ἠθικῶν δεσμῶν. Πνευματικῶς δὲ, ἐνῷ ἐν Ἀσίᾳ ἡ ἀνεξέλεγκτος τοῦ μονάρχου ἀληθοῦς δεσποτεία παρήγαγε φυσικῶ τῷ λόγῳ τὴν τυφλὴν ὑπακοὴν τῶν κατοίκων, αὕτη δὲ τὴν ταπείνωσιν τοῦ ἀτομικοῦ αἰσθήματος, καὶ ἡ ταπείνωσις τέλος τὰ εὐτελέστερα καὶ ἀγενέστερα τῶν φρονημάτων, ἐν Ἑλλάδι ἐξ ἐναντίας ἡ ἐλευθέρη πολιτεία, τῆς ὁποίας δεσπότης καὶ ἀπόλυτος κυριάρχης ἦτο ὁ νόμος, ἦτοι ἡ λογικὴ καὶ ἠθικὴ ἀρχὴ καὶ δύναμις τοῦ ἀνθρώπου παρήγαγε τὸ ἐθνικὸν αἰσθημα τῶν Ἑλλήνων, τοῦτο δὲ πάλιν τὴν φιλοπατρίαν, καὶ ἡ φιλοπατρία τέλος τὰ ὑψηλότερα καὶ εὐγενέστερα τῶν φρονημάτων. Ἐνεκα τούτου λοιπὸν προήλθεν ἄγων μέγας καὶ

φρικαλέος οὐχὶ μεταξὺ δύο κρατῶν καὶ πολιτειῶν ὁμόρων, ἀλλὰ ἀναμέσον δύο ἀντιθέτων κόσμων, μεταξὺ τῆς ὕλικῆς βίας καὶ τῆς ἠθικῆς δυνάμεως, τοῦ δεσποτισμοῦ καὶ τῆς ἐλευθερίας, μεταξὺ τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Εὐρώπης, ἄγων, ὅστις ἀπέβη μὲν τὰ μάλιστα ἀξιομνημόνευτος ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ κόσμου, ἀλλὰ καὶ τὰ μάλιστα μακρὸς, ἅτε διαρκῶν ἕκτοτε δις-χίλια ἤδη καὶ τετρακόσια ἔτη καὶ ἀποτελῶν ἓνα τῶν κυριωτέρων εἰρημῶν τῆς θαυμασίας ἱστορικῆς ἐνότητος τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους.

Τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ἀρξάμενον ἀπὸ τῆς νηπιακῆς ἔτι αὐτοῦ ἡλικίας νὰ παράγῃ καρποὺς ἀξίους τε καὶ ἀφθόνους, ὡς μαρτυροῦσι τὰ δίδυμα ἔργα τοῦ ἀθανάτου Ὁμήρου, τὰ ὁποῖα καὶ μόνα ἦσαν ἱκανὰ νὰ δοξάσωσιν οἶονδῆποτε ἔθνος, ἀνεκήρυξεν ἑαυτὸ ἐλεύθερον, καὶ τὸ μὲν ἀνθρώπινον γένος ἀπηλευθέρωσε τῶν δεσμῶν τῆς δουλείας διὰ τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἱστορίας, τὴν δὲ θρησκείαν μετερρύθμισε ἐπὶ τὸ ἐλευθερώτερον, τὰς δὲ τέχνας καὶ ἐπιστήμας ἀφῆκε ν' ἀκολουθήσῃ ἐκάστη τὸν οἰκεῖον δρόμον ἐν πλήρει ἐλευθερίᾳ.

Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν αἱ κοινωνικαὶ αὐτῶν σχέσεις καὶ τὰ πολιτεύματα ἦσαν φυσικά, ἀπλὰ καὶ ἀφελῆ, αὐθαίρετα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον καὶ ἀκανόνιστα, περιελάμβανον ὅμως καὶ οὕτω τὰς ἀφορμὰς τῶν ἀρετῶν ὅλων, αἵτινες ἐν τῇ προβάσει τοῦ χρόνου παιδευθεῖσαι καὶ καθαρισθεῖσαι ἀπὸ παντὸς τυχόν ἀγενοῦς στοιχείου ἀνεπτύχθησαν θαυμασίως. Διὸ κατ' ὀλίγον συναπληρτίσθη ἐν τῇ Ἑλλάδι βίος κάλλιστος καὶ ποικίλος ἀναπτύξας ὑπὲρ πολὺ τὰς δυνάμεις καὶ ἐπαρκέσας εἰς τὰς χρεῖας τῆς καρδίας καὶ τοῦ πνεύματος τῶν κατοίκων. Κανονίσαντες δὲ κατὰ μικρὸν οἱ Ἕλληνες τὰς φυσικὰς ἀρετὰς των διὰ τῆς σκέψεως καὶ τοῦ λόγου, διὰ νόμων ἐγγράφων καὶ θεσμῶν ὠρισμένων, ἐξεδήλωσαν καταλλήλως διὰ τῆς τέχνης καὶ ἐπιστήμης τὰ αἰσθηματὰ καὶ τὰ πάθη, τὰ διανοήματα καὶ τὰ ἔργα, καὶ προήγαγον τέλος πάντων

τὸ σύνολον αὐτῶν δημιουργήμα εἰς τελειότατον ὕψος καὶ ἰδανικὸν κάλλος.

Καὶ ἡ μὲν Ἑλληνικὴ γλῶσσα φαίνεται διχρημένη εἰς διαφόρους διαλέκτους, αἵτινες ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων Γραμματικῶν συνεκεφαλαιώθησαν εἰς τέσσαρας, τὴν Δωρικὴν, τὴν Αἰολικὴν, τὴν Ἰωνικὴν καὶ τὴν Ἀττικὴν, πράγματι ὅμως ἦσαν ποικιλώτεραι καθ' ἑκάστην φυλὴν καὶ ἐνίοτε καθ' ἑκάστην πόλιν. Ἀλλ' αἱ διαλεκτικαὶ αὗται διαφοραὶ ἦσαν καταληπταὶ εἰς πάντας τοὺς Ἕλληνας.

Ἡ δὲ ἐπικὴ ποίησις, ἥτις ἐξύμνει τὰ κατορθώματα τῆς ἡρωϊκῆς ἐποχῆς, ἤρξατο νὰ μαραίνηται κατὰ τὴν Ἦν πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδα, νέον δὲ εἶδος ποιήσεως ἀντικαθίστα αὐτὴν, δι' οὗ ἐξυμνοῦντο τὰ ἀτομικὰ αἰσθήματα, φρονήματα καὶ δόγματα τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ὅπερ εἶδος παρήγαγεν ἀμίμητα πολλάκις ἀριστουργήματα ὑπὸ τὰ ποικίλα ὀνόματα τῆς Ἰαμβικῆς, τῆς Γνωμικῆς καὶ πρὸ πάντων τῆς Λυρικῆς ποιήσεως. Τότε ἤκμασαν οἱ ἄριστοι τῶν Λυρικῶν ποιητῶν, οἱ ἀγέρωχοι καὶ ὑψάχενες, ὡς ὠνόμαζον αὐτοὺς οἱ Ἕλληνες διὰ τὸ ὕψος τῶν ἰδεῶν καὶ τὴν ἐμψύχουσαν τοῦ φρονήματός των, ὁ Πίνδαρος καὶ ὁ Σιμωνίδης.

Τὴν δὲ Ποίησιν συνώδευσεν πάντοτε σχεδὸν ἡ μουσικὴ προδιαθέτουσα τοὺς ἀκροατὰς καὶ τὸν αἰοδὸν ἐνθουσιῶσα. Μετὰ δὲ τῆς μουσικῆς καὶ τῆς ποιήσεως πολλάκις συνεδυάζετο ἡ εὐρυθμος, ἡ εὐστροφος, ἡ ἐπίχαρις ὄρχησις, τὴν ὁποίαν ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων ὑπερβαλλόντως ἠγάπησαν οἱ Ἕλληνες· διότι εἶχον ἐκπαλαί τὸ αἶσθημα τῆς καλλονῆς, ὅπερ βραδύτερον ἀπεικονίσθη ἐν τῇ γλυπτικῇ αὐτῶν τέχνῃ καὶ πλεῖστον συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐπίδοσιν αὐτῆς. Τότε διεσαλπίζετο πανταχοῦ ἡ μοναδικὴ φήμη τῆς ἐκτάκτου καὶ δαιμονίας μελοποιου, τῆς δεκάτης τῶν Μουσῶν, Σαπφούς τῆς Μυτιληναίας.

Πάντες δὲ οἱ ποιηταί, εἰς οἵανδήποτε διάλεκτον καὶ ἂν ἔγραφον, ἐθαυμάζοντο καὶ ἠγαπῶντο ἐξ ἴσου ἐν Ἀθήναις τε καὶ

ἐν Σπάρτῃ, ἐν Δελφοῖς καὶ ἐν Ὀλυμπίᾳ, ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ Ἀργολίδι, ἐν Κρότωνι καὶ Μιλήτῳ, ἐν Τραπεζοῦντι καὶ ἐν Κυρήνῃ, χρησιμεύοντες οὕτως ὡς τεκμήριον ἅμα καὶ ὡς ὄργανον τῆς μεγάλης ἐθνικῆς ἐνότητος. Τοιαύτης δὲ ἐθνικῆς ἡ θρησκευτικῆς ἐνότητος τῶν Ἑλλήνων στοιχεῖα, ἅτινα ἀνεπλήρουν τὴν ἐκ τοῦ μεγάλου καταμελισμοῦ τῆς Ἑλλάδος ἑλλειψιν τῆς πολιτικῆς ἐνότητος αὐτῶν, ἦσαν ἡ ταυτότης τῆς γλώσσης, τὸ ἐν Δελφοῖς ἱερὸν καὶ μαρτεῖον τοῦ Ἀπόλλωνος, αἱ Ἀμφικτυονίαι καὶ οἱ δημόσιοι γυμναστικοὶ ἀγῶνες καὶ πανηγύρεις καὶ μάλιστα οἱ Ὀλυμπιακοί.

Τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος φύσει ζωηρὸν καὶ εὐαίσθητον, εἰς ἄκρον θυμοειδὲς καὶ εὐφάνταστον, γενεὰ δαιμονία καὶ τολμηρά, πλήρης δραστηριότητος καὶ ὀργασμοῦ, ὥρμα ταχὺ καὶ ἀκάθεκτον ἐκείσε, ἐνθα ἤλπιζεν ὅτι ἐμελλε νὰ μεγαλουργήσῃ καὶ νὰ δοξασθῇ, καὶ ὅτῃς ἐνέδιδεν εἰς τὸ εὐγενὲς αἶσθημα τῆς φιλανθρωπίας καὶ φιλοξενίας, ἀφωσιούτο μετ' ἐνθουσιασμοῦ εἰς τὴν σωτηρίαν ὁλοκλήρων χωρῶν καὶ πόλεων. Ἐδίφη δὲ δόξαν πολεμικὴν οὐ μικράν οὐδὲ κοινὴν, ἀλλ' ἐκτακτον καὶ κολοσσιαίαν, ἴσῃν πρὸς τὰ γιγάντια αἰσθήματα, ὑφ' ὧν ἐκινεῖτο. Διὰ τοῦτο αἱ ἐπιχειρήσεις αὐτοῦ καὶ τὰ ἔργα εἴτε ἄριστα ἦσαν ταῦτα, εἴτε κάκιστα, ἦσαν πάντοτε μεγάλα.

Ἀλλὰ τὰ πάντα προήχθησαν ἐν Ἑλλάδι, αἱ τε τέχναι καὶ ἐπιστήμαι, ὅ,τε ἐθνικὸς καὶ πολιτικὸς βίος, εἰς ἄκραν ἀνάπτυξιν καὶ ἀκμὴν περὶ τὴν 4ην Π. Χρ. ἑκατονταετηρίδα, τῆς ἐπαισθητῆς προόδου αὐτῆς ἀρξαμένης ἀπὸ τῆς ἐν Μαραθῶνι καὶ ἐν Πλαταιαῖς μάχης, ἀπὸ τῆς ἐν Σαλαμῖνι καὶ ἐν Μυκάλη νουμαχίας. Διότι ἡ κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ μεταρρύθμισις, τῆς ὁποίας τὰ θεμέλια ἔθεντο ὁ Λυκούργος καὶ Σόλων, κατ' αὐτὴν τὴν ἑκατονταετηρίδα παρήγαγεν ἅπαντας τοὺς καρποὺς αὐτῆς, καὶ περιποίησε τοῖς Ἕλλησιν ἀγαθὰ, ὧν μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἔστε-

ροῦντο, τὴν προσωπικὴν δηλ. ἐλευθερίαν, τὴν ὕλικὴν εὐημερίαν καὶ τὴν εἰς τὰ πράγματα μετοχὴν, ὥστε διὰ τῆς κοινῆς τῶν δυνάμεων τούτων ἐνεργείας κατέστη ἡ μὲν ἀνεξαρτησία ἀγαπητὴ εἰς πάντας τοὺς πολίτας, ἡ δὲ ὑπὲρ αὐτῆς ἄμυνα δυνατὴ. Κατ' αὐτὸν τὸν αἰῶνα πᾶσα πνευματικὴ μεγαλοφυΐα καὶ πᾶσα ἀρετὴ καὶ ἱκανότης εὐρὺ μὲν καὶ ἔνδοξον στάδιον ἐνεργείας εὗρεν ἐν Ἀθήναις, ἀγωνοθέτην δὲ καὶ προστάτην καὶ χορηγὸν πεπαιδευμένον, εὐμουσον, φιλόπολιν, φιλόκαλον καὶ γενναῖον εὗρε τὸν λόγῳ μὲν ἄρχοντα ἢ στρατηγὸν Ἀθηναίων, πράγματι δὲ ἀπόλυτον μονάρχην αὐτῶν, τὸν δημοφιλῆ καὶ φίλον τῆς Ἀσπασίας, τὸν Ὀλύμπιον Περικλέα. Εἰς τὸ νὰ προαχθῶσι δὲ πάντα εἰς τὴν ἐξαιρετικὴν ἀκμὴν συνετέλεσαν φυσικῶς τῷ λόγῳ καὶ ἄλλα μὲν αἰτία καὶ διάφοροι περιστάσεις, καὶ συνέπραξαν πάντως πάνπολλοι ἄνδρες, τῶν ὁποίων ἡ μνήμη θέλει τιμᾶσθαι ἀξίως, ἐφ' ὅσον τιμᾶται τὸ καλὸν, τὸ εὐγενὲς, τὸ ὑψηλόν, τὸ τίμιον καὶ τὸ πρέπον, πάντων δὲ μάλιστα συνήργησεν ὁ δαιμόνιος ἐκεῖνος υἱὸς τοῦ Ξανθίππου, Περικλῆς ὁ πᾶν. Ἐπειδὴ ἐπ' αὐτοῦ ἡ Φιλοσοφία διὰ τοῦ Μικρασιάτου Ἀναξαγόρου εὗρεν εἴσοδον ἐν Ἀθήναις, καὶ ἐπ' αὐτοῦ αὕτη προήχθη εἰς ἑπακρον διὰ τοῦ σοφωτάτου ἀνδρῶν ἀπάντων, Σωκράτους τοῦ Σωφρονίσκου, διὰ τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ, τοῦ θεοῦ Πλάτωνος, καὶ μετ' ὀλίγον διὰ τοῦ πρώτου τῶν φιλοσόφων Ἀριστοτέλους. Ἡ δὲ ἱστορία βλαστητήσα πρότερον ἔνθα καὶ ἡ ποίησις καὶ ἡ φιλοσοφία, ἐν ταῖς κατὰ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν Ἑλληνικαῖς ἀποικίαις καὶ ἰδίως ταῖς Ἰωνικαῖς, ἐπὶ Περικλέους ἔλαβε τὰ μεγαλύτερα καὶ σπουδαιότερα μαθήματα ἐκ τοῦ πολιτικοῦ βίου. Τότε ἐπενοήθη τὸ τελειότερον τῆς ποιητικῆς τέχνης εἶδος, τὸ δράμα, τότε σπουδαῖον καὶ τὸ ἀστεῖον, ἦτοι ἡ Τραγωδία καὶ ἡ Κωμωδία. Τότε κυρίως ἐπλάσθη τὸ θέατρον, ἔνθα ἡρίστευσεν, ἐτιμῆθη καὶ ἐδοξάσθη ἡ μῦσικα τοῦ Λισχύλου καὶ Σοφοκλέους, τοῦ Εὐρι-

πίδου καὶ Ἀριστοφάνους. Αἱ δὲ μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἀπροστάτευτοι καὶ ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἰδιοπραγοῦσαι εἰκαστικαὶ τέχναι, τότε προσεκλήθησαν νὰ λάβωσι καὶ αὐταὶ μέρος τῆς δόξης τῶν Ἀθηναίων καὶ τῆς Ἑλλάδος ἐν γένει, ἵνα κοσμήσωσι διὰ τοῦ Φειδίου, τοῦ Ἰκτίνου καὶ Καλλικράτους τὴν Ἀκρόπολιν καὶ Ἀθήνας. Τότε ἀνηγέρθη ὁ Παρθενὼν, ἐκτίσθησαν τὰ Προπύλαια καὶ τὸ Ὡδεῖον καὶ ἰδρύθησαν τὰ ἐν τῇ Ἀκροπόλει καὶ ἀλλαχοῦ ἐξαίσια καὶ ἀμίμητα ἀγάλματα τῆς Ἀθηνᾶς, τοῦ Διὸς καὶ ἄλλων θεῶν. Διὰ τοῦτο ἡ ἱστορία ἀποκαλεῖ καὶ δικαίως τοὺς ἐνδόξους τούτους χρόνους, καθ' οὓς αἱ Ἀθῆναι, ἡ Ἑλλὰς τῆς Ἑλλάδος, εἶχον φθάσει εἰς τὸ ἑπακρον τῆς δυνάμεως καὶ τοῦ μεγαλείου, ἐποχὴν καὶ αἰῶνα Περικλέους. Ἡ δὲ ἐποχὴ αὕτη εἶναι ἡ χρυσὴ ὄντως σελὶς τῆς παγκοσμίου ἱστορίας ἐν γένει. Ἐπειδὴ τὸ κράτος τῶν Ἀθηναίων ἐπρώτευεν ἐπὶ Περικλέους οὐ μόνον τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἀλλὰ καὶ σύμπαντος τοῦ τότε γνωστοῦ κόσμου. Καὶ τῷ ὄντι πρὸς ἀνατολὰς οἱ Πέρσαι ἦσαν ἀπὸ πολλοῦ τεταπεινωμένοι, πρὸς δυσμὰς οἱ Καρχηδόνιοι εἶχον κατατροπωθῆ, ἡ δὲ ἀκατονόμαστος ἔτι Ῥώμη περιωρίζετο ἐν μόνῃ τῇ Ἰταλίᾳ. Τὸ Ἑλληνικὸν λοιπὸν ἔθνος διεσπαρμένον ἀπὸ Ὀλύμπου μέχρι Κυρήνης καὶ ἀπὸ Μασσαλίας καὶ Σικελίας μέχρι καὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, καὶ συμποσούμενον εἰς εἴκοσιν ἑκατομμύρια καὶ πλέον ἐπεκράτει τῆς οἰκουμένης, καίτοι διετέλει διηρημένον εἰς ἀπειραρίθμους πολιτείας, αἵτινες, τροπολογούμεναι ἀπὸ τῆς στενῆς ὀλιγαρχίας τῆς Σπάρτης μέχρι τῆς πολιτείας τῶν Ἀθηναίων τῆς πρὸς τὴν ἄκραν δημοκρατίαν βεπούσης, συνεδέοντο πρὸς ἀλλήλας διὰ ποικίλων, ὥς προεβρέθη, καὶ ἰσχυροτάτων ἠθικῶν καὶ κοινωνικῶν δεσμῶν. Διὸ ἔχον συνειδῆσιν τῆς ὑπερβαλλούσης ἠθικῆς καὶ διανοητικῆς ὑπεροχῆς αὐτοῦ εὐλόγως ἐθεώρει καὶ ἀπεκάλει δικαίως βάρβαρα πάντα τὰ λοιπὰ ἔθνη.

Βεβαίως ἡ πολιτικὴ αὕτη ἀκμὴ τῆς

Ἑλλάδος ἐπὶ πολὺ δυστυχῶς δὲν διετηρήθη· ἀλλ' ὅσον ὀλίγον καὶ ἂν διετηρήθη, ἤρκεσεν ὅμως, ἵνα παραγάγῃ μνημεῖα λόγου καὶ τέχνης, ἅπερ κατέστησαν αἰώνιον τὸ ἠθικὸν κράτος τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐνόματος ἐν τούτῳ τῷ κόσμῳ, καθόσον τὰ μνημεῖα ταῦτα προέκυψαν ἀπὸ τῶν σπλάγχνων αὐτῶν, οὕτως εἰπεῖν, τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, καὶ ὑπῆρξαν πρυτὸν τῆς Ἑλληνικῆς διανοίας, τῆς φαντασίας καὶ τῆς καρδίας, ἥτοι τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως. Διὰ τοῦτο ταῦτα καὶ μέχρι σήμερον παρὰ πάντων θαυμάζονται καὶ ἐν πολλοῖς ἀπαράμιλλα θεωροῦνται, καθότι ἐνυπάρχει ἐν πᾶσι ψυχὴ ἀγῆρως καὶ ζωὴ ἀμάραντος. Ὡς τε ἕπας, ὁ τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ διανοητικὸς καὶ ἠθικὸς βίος, ὡς εἰς κανόνα τινὰ καὶ ἀπαράβατον ὅρον ἀφορᾷ εἰς ἐκεῖνα, καὶ ἀνατρέχει ἀδιαλείπτως εἰς ἐκεῖνα πρὸ πάντων, ἵνα ἀναζητήσῃ τὸ καλὸν, τὸ ὑψηλὸν καὶ τὸ πρέπον.

Ἰδοὺ ἡ μεγάλη διαφορὰ μεταξὺ πάντων τῶν ἄλλων ἐθνῶν τοῦ ἀρχαίου κόσμου καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ. Ἐνῷ δηλ. παρὰ πᾶσι τοῖς γνωστοῖς τότε ἔθνεσι νεκρικὴ σιγὴ ἐν πᾶσι δεσπόζει, τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ἀπεναντίου ἀπὸ τῆς πρώτης ἡδὴ γνωστῆς αὐτοῦ ἡλικίας διακονίζει ἑαυτὸ διὰ μεγάλων τῆς διανοίας ἔργων, διὰ τῆς ποιήσεως, τῆς Φιλοσοφίας, τῆς Ἱστορίας, τῆς Ἀρχιτεκτονικῆς, τῆς Γλυπτικῆς, τῆς Ζωγραφικῆς καὶ τῶν ἄλλων τεχνῶν.

Ἀλλ' ὁ σύνολος οὗτος βίος ὁ τόσον θαυμάσιος καὶ ὡραῖος ἦτο ἀδύνατον νὰ διαρκέσῃ ἐπὶ πολὺν χρόνον· διότι τὰ θεμέλια καὶ ἡ βᾶσις, ἐφ' ὧν ἐστηρίζετο τὸ κάλλιστον αὐτὸ δημιούργημα, ἔκειντο δυστυχῶς ἐπὶ ψάμμου καὶ σαθρὰ διετέλουν! Καὶ ἀληθῶς ἅπαντα τὰ στοιχεῖα τὰ μεγαλύναντα τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ καιροῦ ἡδὴ εἶχον ἐκλείπει. Αἱ Θῆβαι εἶχον ἐντελῶς καταστραφῇ· οἱ πολῖται τῆς Σπάρτης εἶχον περιορισθῇ εἰς ὀλίγας ἐκατοντάδας· καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἐπὶ τοσοῦτον εἶχον ἀλλοιωθῇ, ὥστε, ἐὰν παραβάλλῃ τις τὰ παρὰ Δημοσθένους περὶ αὐτῶν λεγόμενα πρὸς τὰ

παρὰ Θουκυδίδου καὶ Ἡροδότου ἱστορούμενα, νομίζει ὅτι πρόκειται περὶ δύο παντάπασι διαφόρων ἐθνῶν· τούτων δὲ αἷτια ἦσαν ἡ ἑλλειψίς τῆς πολιτικῆς ἐνότητος τῶν Ἑλλήνων, ἡ διχόνοια πρὸς ἀλλήλους, ἡ δουλεία, καὶ τὸ μέγιστον πάντων ἡ ὑπερπλεονάσασα πολιτικὴ καὶ πνευματικὴ ἐλευθερία, ἥτις παρεξέκλινεν ἐπὶ τέλους εἰς πολιτικὴν ἀκολασίαν καὶ ἠθικὴν ἐκλυσιν.

Καὶ ἀληθῶς, Κύριοι, οἱ ἡμέτεροι Πρόγονοι, τὸ μεγαλεπίβολον τοῦτο ἔθνος, τὸ θερμουργὸν καὶ δραστήριον, τὸ εὐγενὲς καὶ φιλόανθρωπον, ἦσαν σύναμα καὶ ἀψίκοροι, ἐμπαθεῖς καὶ παράφοροι, ὑπερήφανοι καὶ ἀνήσυχοι, ἐπιπόλαιοι καὶ παλίμψουλοι, ἐνίοτε δὲ καὶ ἐξετραχηλίζοντο εἰς τὰ ἀνοσιώτατα τῶν ἐγκλημάτων, ὅσας πρὸς αὐτῶν νὰ ὑπερπηδήσωσι πρόσκομμα ἐπιπροσθοῦν εἰς τὴν ἡρωϊκῶς φιλόδοξον πορείαν των, ὥστε ὁ αὐτὸς ἦρως ἦτο ἐπιδεκτικὸς τῆς ἄκρας ἀρετῆς καὶ τῆς ἄκρας κακίας. Διὰ ταῦτα οὐδέποτε κατώρθωσαν νὰ συνενωθῶσιν εἰς μίαν κοινὴν πολιτείαν οὔτε διὰ τῆς ἡγεμονίας τῶν Ἀθηνῶν, οὔτε διὰ τῆς ἡγεμονίας τῆς Σπάρτης, οὔτε διὰ τῆς ἡγεμονίας τῶν Θηβῶν. Ὀλόκληρος δὲ ἡ Ἑλλὰς ἦτο διαμελισμένη εἰς πολλὰ μικρότατα κράτη, σπανιώτατα εἰρηνεύοντα, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ δὲ διαπολεμοῦντα δυσμενῶς πρὸς ἀλλήλα. Διὰ τὸν αὐτὸν δὲ λόγον καὶ ἐκάστη πόλις ἢ κράτος ἦτο διηρημένη εἰς πολιτικὰς φατρίας πρὸς ἀλλήλας ἐμπαθῶς διαμαχομένας καὶ μετὰ δυσμενείας ἀδιαλλάκτου. Τὰ ἐμφύλια δὲ ταῦτα μίση ἀνεπτύχθησαν ἐκ παραλλήλου σχεδὸν πρὸς τὴν πολιτικὴν καὶ πνευματικὴν ἐλευθερίαν, καὶ ἐπὶ τέλους προκάλεσαν γενικὸν καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα ἐμφύλιον πόλεμον δυσμενέστατον καὶ αἱματηρότατον, ὅστις τὰς μὲν ἐθνικὰς δυνάμεις κατέτριψε καὶ ἐξήντηλσε, προπαρεσκεύασε δὲ καὶ προδιηκούλυνε τὸν ξενικὸν ζυγόν.

Διὰ ταῦτα λοιπὸν ἡ Ἑλλὰς ἦτο ὥριμος νὰ ὑποταχθῇ εἰς οἰκνδήποτε ξενικὴν δύνα-

μιν, ἥτις πρώτη ἤθελε προσβάλει αὐτήν. Μέγα δ' εὐτύχημα ὑπῆρξεν ὅτι ἀντὶ δυνάμεως ξένης ἐπῆλθε κατ' ἀρχάς ἡ συγγενὴς αὐτῇ Μακεδονικὴ ἡγεμονία, ἥτις παρέλαβε τὴν Ἑλλάδα ἠθικὸν συνεργὸν περὶ τὸ μέγα τοῦ ἐξελληνισμοῦ τῆς Ἀνατολῆς ἔργον. Καὶ ὁ μὲν ἀρχαῖος τῆς Ἑλλάδος ἐκεῖνος κόσμος ὑπέστη σπουδαιοτάτην μεταβολὴν ὑποκύψας εἰς τὴν τῶν Μακεδόνων κυριαρχίαν. Ἀλλ' ἐὰν ὁ Ἑλληνισμὸς ἀπέβαλεν οὕτω τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ ὑπαρξίν, ὅμως ὁ ἔθνικὸς αὐτοῦ βίος δὲν κατεβλήθη ποσῶς ὑπὸ τῆς ξενικῆς ἐκείνης δυναστείας. Διότι ἐνῶ ἐφαίνετο συμπληρώσας ὁ Ἑλληνισμὸς τὸν δημόσιον, τὸν πολιτικὸν αὐτοῦ βίον, καὶ οὐδὲν ἔχων νὰ πράξῃ ἄλλο, εἰμὴ εἰς ἑτέρους νὰ παραχωρήσῃ τὸ στάδιον τῆς ἱστορικῆς ἐνεργείας, αἴφνης ἀναφαίνεται αὐθις περιβαλλόμενος τὴν μοναρχικὴν πορφύραν τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ ἐπιχειρῶν δι' αὐτῆς τὴν εἰς τὸ ἀχανὲς ἐκεῖνο τῶν Μακεδόνων κράτος διάχυσιν τῶν ἀπείρων διανοητικῶν, τεχνικῶν καὶ πολιτικῶν θησαυρῶν, ὅσους παρήγαγε καὶ ἐτελείωσε καὶ ἐσώρευσε ἐν τῇ μικρᾷ γωνίᾳ τῆς γῆς, ἐν Ἑλλάδι, κατὰ τὴν πρώτην περίοδον τῆς ἱστορίας αὐτοῦ. Ὁ Ἑλληνισμὸς οὗτος ἐνώσας τὰ ἔθνη τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως δι' Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν αὐτοῦ Διαδόχων κατέστησεν αὐτὰ δεκτικώτερα εἰς τὸ ν' ἀσπασθῶσι κατόπιν τὰς καινοτομίας τοῦ Χριστιανισμοῦ, καὶ διενήργησε μεταξὺ τῶν Ἀσιανῶν καὶ τῶν Ἑλληνικῶν δοξασιῶν τὴν συγχώνευσιν ἐκείνην τὴν τοσοῦτον ἐπιτηδεῖαν εἰς τὴν πρόοδον τοῦ νέου ὀρηκτέματος.

Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι ὁ διὰ τῶν Μακεδόνων εἰς τὴν Ἀσίαν μεταδοθεὶς Ἑλληνισμὸς οὗτος δὲν ἦτο αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ ἀρχαῖος, ἀλλ' ἕτερός τις τύπος· διότι μετεδόθησαν μὲν ἐκεῖσε ἡ γλῶσσα, ἡ παιδεία, ἡ τέχνη, ἡ βιομηχανία καὶ τινες θεομοί, δὲν μετεδόθησαν ὅμως αἱ τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνισμοῦ θεμελιώδεις ἀρεταί, ἡ ἐλευθερία τοῦ πνεύματος καὶ ἡ τοῦ φρονήματος γενναιότης. Ἀλλ' ἐὰν ὁ ἐν Ἀσίᾳ

μεταδοθεὶς Ἑλληνισμὸς δὲν ἦτο ὁ Ἑλληνισμὸς τοῦ Αἰσχύλου, τοῦ Λεωνίδα καὶ τοῦ Ἐπαμινώνδου, δὲν μετέβαλεν ὅμως τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ φύσιν, οὐδὲ ἐταύτισθη ὅλως πρὸς τὸν ἀσιανὸν βίον καὶ χαρακτῆρα. Ἡ Ἑλληνικὴ παιδεία, ἥτις ἐκτοτε ἐμαράνθη ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῆς πατρίδι, διετέλει ἀκμάζουσα ἐν Περγᾶμῳ καὶ ἐν Ἐφέσῳ, ἐν Ἀντιοχείᾳ καὶ Παλαιστίνῃ, ἐν πάσῃ τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ, τῇ Συρίᾳ καὶ τῇ Αἰγύπτῳ καὶ εἶχε κέντρον τὴν Ἀλεξάνδρειαν καὶ ἰδίως τὸ ἐν αὐτῇ Μουσεῖον, ὅπερ εἶχε λαμπρὰν βιβλιοθήκην καὶ πάντα τὰ ἄλλα χρειώδη, καὶ ἐνθα συνήρχοντο καὶ συνειργάζοντο οἱ διάφοροι λόγιοι τῶν χρόνων ἐκείνων κατ' εὐνοίαν καὶ προστασίαν τοῦ φιλομούσου Πτολεμαίου. Ἄν δὲ μὴ παρήχθησαν ἐνταῦθα ἀριστουργήματα ποιήσεως, ἱστορίας καὶ φιλοσοφίας ἐνάμιλλα ἐκείνων τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνισμοῦ, οὐχ ἦτον ὅμως πλείστα καὶ πολύτιμοι ἐργασίαι ἐγένοντο πρὸς διατήρησιν καὶ ἐξήγησιν καὶ ἀνάπτυξιν τῶν ἀριστουργημάτων ἐκείνου. Ἐντεῦθεν προέκυψεν ἡ Γραμματικὴ, ἡ Φιλολογία κυρίως καὶ ἡ Κριτικὴ. Ἡ δὲ τέχνη ἀνέδειξεν ἔργα οὐχὶ ἀνάξια τῶν προτέρων, ἐνῶ αἱ θετικαὶ ἐπιστήμαι, ἡ Μαθηματικὴ, ἡ Ἀστρονομία, καὶ ἡ Φυσικὴ ἔλαβον ἐπίδοσιν ἀσυγκρίτως μεγαλειτέραν τῆς προηγουμένης περιόδου. Ὡστε ἐκ τούτων ἔπεται ὅτι δὲν ἐξηπλώθη μόνον ὁ Ἑλληνισμὸς, ἀλλὰ καὶ περὶ τινὰ οὐσιωδῶς ἐτελειοποιήθη.

Ἀλλ' ὁ Ἑλληνισμὸς οὗτος, προτὴν ἄλλων τόπων καὶ καιρῶν, ἄλλων πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν περιστάσεων, ἐξηλλοιώθη καθ' ὁλοκληρίαν· διότι ἡ θέσις καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ ἦτο ὅλως διάφορος τῶν προτέρων χρόνων πολιτικῶς καὶ κοινωνικῶς. Μοναρχία εὐνομουμένη, συμπεριλαμβάνουσα ἐν τοῖς κόλποις αὐτῆς οὐ μόνον τοὺς Ἕλληνας, ἀλλὰ καὶ ὡς πλείστα ἕτερα ἔθνη κοινὸν ἔχοντα πρὸς τὴν Ἑλλάδα τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν, τὸ Ἑλληνικὸν ὀρησκευμα καὶ τὸν Ἑλληνικὸν πολιτισμὸν, ἦτο ὁ σκοπὸς καὶ τὸ ὄνειρον τοῦ Μ. Ἀλε-

Ξάνδρου. Ἀλλὰ μόλις ἀπέθανεν οὗτος, καὶ ἐν τῷ ἅμα ἐπέρχεται δεινотάτη ἀναστάσις πραγμάτων, προσώπων, χωρῶν, συμπερόντων καὶ περιστάσεων. Καὶ τῷ ὄντι, ἡ Εὐρώπη χωρίζεται ἀπὸ τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Αἰγύπτου. Ἡ Μακεδονία διατελεῖ εἰς πολεμίας σχέσεις πρὸς τὰ ὑπ' αὐτῆς δημιουργηθέντα κράτη. Αὐτὰ δὲ ταῦτα τὰ κράτη ἀντιστρατεύονται κατ' ἀλλήλων. Οἱ Πτολεμαῖοι πολεμοῦσι πρὸς τοὺς Σελευκίδας, οὗτοι δὲ πάλιν πρὸς τοὺς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας δυνάστας. Καὶ ὁμοῦς ἐν τῷ μέσῳ τῆς φοβερᾶς ταύτης πάλης, ἀνὰ μέσον τῆς οἰκτρᾶς ἐκείνης ἀνωμαλίας τὸ ἔργον τῆς διαδόσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ δὲν παύει ἐπὶ πολλάς ἑκατονταετηρίδας διεξαγόμενον. Τὸ ἔργον τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου φαίνεται μὲν καταλυθὲν, ἀλλ' ἐν τῷ φαινομένῳ τούτῳ ναυχίῳ διατελεῖ ἐπιπλέοντα καὶ ἐπιμένει θριαμβεύουσα ἡ ἰδέα τῆς τοῦ Ἑλληνισμοῦ διαδόσεως καὶ παρ' αὐτοῖς ἔτι τοῖς βαρβάροις δυνάσταις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ἡ δὲ ἀνάμιξις τοῦ Ἑλληνισμοῦ μετὰ τῶν ἔξεων καὶ θεσμῶν τοῦ Ἀσιανοῦ βίου, καὶ ἡ ἀνέσθυνος παντοδυναμία, εἰς ἣν περιέστησαν οἱ διάδοχοι τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, παρά τισι μὲν πατήγαγον δίκαιαν ἀλλοτρίαν τῶν πρωταγωνιστῶν τῆς κλασικῆς ἐποχῆς, παρά τισι δὲ καὶ οἰκτρᾶς κακίας. Οὐχ ἥττον ὁμοῦς καὶ οὕτως οἱ τοῦ Ἀλεξάνδρου συναγωνιστὰὶ οὐδέποτε ἐλησμόνησαν τὸν μέγαν καὶ ὑψηλὸν σκοπὸν τῆς διαδόσεως καὶ τῆς παγίωσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἰς τὰ ἀπώτατα τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Λιβύης. Ὡς τε οἱ μακροὶ οὗτοι ἐμφύλιοι πόλεμοι δὲν ὑπῆρξαν ὅλως ἰδιοτελεῖς καὶ ἄγονοι, οὐδὲ οἱ πρωταγωνιστὰὶ αὐτῶν ἀνεδείχθησαν ἀνάξιοι μαθηταὶ διδασκάλου ἀπαραμίλλου, ἢ ἀπόστολοι καὶ ἐντολεῖς ἀνάξιοι τοῦ εὐγενεστάτου τῶν ἐπὶ γῆς ἐθνῶν.

Ἀλλ' ἡ μεγάλη ἐκείνη ἐξωτερικὴ ἀνάπτυξις αὐτοῦ ἔμελλε νὰ ἐπενέγκῃ ὥς πρὸς τὴν Μακεδονίαν τὰ αὐτὰ ἀποτελέσματα, ὅσα προηγουμένως οἱ μεγάλοι ἐσωτερικοὶ

τῆς Ἑλλάδος ἄγῳνες εἶχον ἐπενέγκει εἰς αὐτὴν τὴν ἐστίαν τοῦ ἔθνους.

Ἡ Μακεδονικὴ Ἑλλὰς ἐξηντλήθη ἔνεκα τῆς ἐκστρατείας τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, τῶν πολλῶν ἀποικισμῶν, τῶν μακρῶν ἐμφυλίων πολέμων, καὶ τέλος ἔνεκα τῶν ὀλεθρίων Γαλατικῶν καὶ βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν. Ἐνεκα τούτων τῷ ὄντι τὰ κοινὰ τῶν πόλεων πράγματα εἰς τῶσαύτην περιέστησαν καχεξίαν, ὥς τε τὸ δίκαιον ἐν Ἑλλάδι ἐν γένει ἐπὶ πολλάς δεκαετηρίδας δὲν διεξήχθη οὔτε περὶ τῶν ἰδιωτικῶν συμβολαίων, οὔτε περὶ τῶν κοινῶν ἐγκλημάτων. Οἱ Αἰτωλοὶ διετέλουν διάγοντες ἔτι τὸν βίον ἀπὸ ληστείας, ἄλλοι δὲ κατήντησαν εἰς δεινοὺς ἐμφυλίου πολέμους καὶ φοβερὰς σφαγὰς κατ' ἀλλήλων, ὥς τε οἱ πλεῖστοι τῶν τῆς Ἑλλάδος κατοίκων ἀπεθρηιώθησαν τὰς ψυχὰς. Τοιαύτη, τέλος, ἀκρίσια, ταραχὴ καὶ δυσθυμία ἐπεκράτησεν ἐν Ἑλλάδι καὶ κατὰ τὰς παραμονὰς αὐτὰς τῆς ἀλώσεως τῆς Κορίνθου, ὥς τε πολλοὶ παρεφρόνησαν, πολλοὶ ἐγένοντο αὐτόχειρες, καὶ ἐν γένει ἅπαντες κατήντησαν νὰ ὑπολαμβάνωσιν ὡς εὐεργέτημα τὴν Ρωμαϊκὴν κυριαρχίαν, ἔχοντες ἀνὰ στόμα τὴν γνωστὴν παροιμίαν εἰμὴ ταχέως ἀπωλόμεθα, οὐκ ἂν ἐσώθωμεν. Ἐννοεῖται λοιπὸν ὅτι τοιαύτη κατάστασις πραγμάτων δὲν ἡδύνατο νὰ διαρκέσῃ ἐπὶ πολὺν χρόνον, οἱ δὲ Ρωμαῖοι δὲν εἶχον ἀνάγκην ἐπιτηδεύειν τέχνης καὶ ὑπερβολικῆς δυνάμεως πρὸς βαθμιαίαν κατάκτησιν τῆς Ἑλλάδος ἀπάσης.

Εἰς τοῦτο δὲ ρθάντες τοῦ λόγου ὁποῖαν ἀλλοίωσιν βλέπομεν καὶ ὁποῖαν μείωσιν τῶν στοιχείων τοῦ ἀρχαίου ἐθνικοῦ τῆς Ἑλλάδος βίου! Τὴν πρὸ καιροῦ ἀρξαμένην καὶ ὀσημέραι αὐξανομένην ἠθικὴν φθορὰν τούτου τοῦ βίου παρακολουθεῖ ἤδη ῥιγδαία ἡ ὕλική φθορά. Ἐνῷ δηλ. ὁ ἀληθὴς πολιτικὸς βίος ἐπὶ μᾶλλον ἐκλείπει καὶ παύουσι πλέον τοῦ νὰ παράγωνται ἤδη τὰ ἀρχαῖα ἐκεῖνα ἀριστουργήματα τῆς τέχνης, τῆς γλώσσης, τῆς ἐπιστήμης, ἄρχονται νῦν νὰ κατα-

στρέφονται τὰ τεῖχη, οἱ ναοί, τὰ θέατρα καὶ ἅπας ὁ πρότερον σωρευθεὶς ὑλικός, ἀλλ' ὥρατος πλοῦτος! Ἡ Ἑλλάς ἐλεηλατήθη ἀνηλεῶς ὑπὸ τῶν ἡγεμόνων τῆς Ῥώμης, ἀπειράριθμοι δ' ἐφονεύθησαν ἄνδρες, γυναῖκες καὶ παῖδες, ἵνα κληρονομήσῃ ὁ Νέρων τὰς περιουσίας αὐτῶν. Ἀπῆχθησαν δὲ ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων καὶ ἀπ' ὅλων τῶν ναῶν τῆς Ἑλλάδος πλεῖστα ὅσα ἔργα τέχνης, ἵνα δι' αὐτῶν ἐπανορθωθῶσιν αἱ ζημίαι, τὰς ὁποίας ἐπῆνεγκεν ἐν Ῥώμῃ ἡ τότε καταστρέψασα τὴν πόλιν ταύτην πυρκαϊά, καὶ ἵνα κοσμηθῶσι τὰ βασίλεια τοῦ Νέρωνος. Καὶ ἐν γένει ἐπῆνεγκεν οὗτος εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν συμφοράς μείζονας τῶν ἕσας πάλαι ποτὲ προῤῥένησεν ἡ τοῦ Ξέρξου διαβόητος ἐπιδρομή. Αἱ δὲ ἀπαχθεῖσαι ἐξ Ἑλλάδος εἰς Ῥώμην λαμπρόταται τῶν θεῶν εἰκόνες ἀπεκεφαλίσθησαν κατὰ προσταγὴν τοῦ Καλιγόλα, ἵνα ἐπιτεθῇ ἐπ' αὐτῶν ἡ ἰδία αὐτοῦ κεφαλή. Ἀπὸ δὲ τῶν ἀνδριάντων ἀφηρεῖτο ἡ προτέρα ἐπιγραφή καὶ ἐνεχαράσσετο ἀντ' αὐτῆς ἕτερον ὄνομα, ὥστε κατὰ Πausανίαν καὶ Δίωνα τὸν Χρυσόστομον ὁ Ὅρεστης λ. χ. ἐγίνετο Αὐγουστος, αἱ Μιλτιάδου καὶ Θεμιστοκλέους εἰκόνες μετεγγράφοντο εἰς ἄνδρα Ῥωμαῖον ἢ Θράκα καὶ ἐν γένει τὰ ἀγάλματα τῶν θεῶν τῆς Ῥόδου, τῆς Ἀττικῆς, τῆς Κορίνθου καὶ ἄλλων πόλεων ἐλάμβανον τοιαύτας ἀλλοκότους μεταμορφώσεις.

Εἶναι δὲ ἀληθές ὅτι ἂν πολλοὶ τῶν Ῥωμαίων Αὐτοκρατόρων ὑπῆρξαν οἱ ἐξυθρίσαντες τὴν ἀσθενῆ Ἑλλάδα καὶ καταστρέψαντες αὐτῆς τὰ μνημεῖα, ἄλλοι ὅμως αὐτῶν πρὸς ἀντίον ἐσεβάσθησαν τὰ ἱερά αὐτῆς ἐρείπια, ἡ δὲ Ἑλληνικὴ παιδεία καὶ τέχνη ἔτυχον ἐπὶ ἓνα περίπου αἰῶνα παρ' αὐτοῖς προστασίας ἰδιαζούσης. Καὶ τοιοῦτοι ἐξαίρετοι ἡγεμόνες καὶ εὐεργεταὶ τοῦ ἔθνους ἀνεδείχθησαν ὁ χρηστός Τραϊανός, ὁ διάδοχος τούτου Ἀδριανός καὶ οἱ δύο ἔπειτα Ἀντωνῖνοι. Διότι ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας αὐτῶν πᾶσαι αἱ Ἑλληνίδες πόλεις εἰς νέαν προήχθησαν ἀκμὴν,

(ΟΜΗΡΟΣ ΦΥΛ. Γ')

ἄλλαι μὲν παρ' αὐτῶν ἰδρυθεῖσαι, ἄλλαι δὲ δι' αὐτῶν αὐξήθειαι, κατὰ δὲ τὸν σοφιστὴν Αἴλιον Ἀριστείδην οἱ Αὐτοκράτορες οὗτοι « κήδονται περὶ τῶν ἑλληνικῶν πολιτειῶν, ὥς περὶ τῶν ἰδίων τροφῶν καὶ ὅτι ἀνορθοῦσι μὲν τὰς πεπτωκυίας, νέμουνσι δὲ ἐλευθερίαν καὶ αὐτονομίαν εἰς ἐκείνας, αἵτινες πάλαι ποτὲ προΐσταντο τοῦ Ἑλληνικοῦ, διοικοῦσι δὲ τὰς λοιπὰς διὰ πολλῆς ἐπιεικείας καὶ πραότητος. Ὅθεν πᾶσαι εἰσι πλήρεις γυμνασίων, κρητῶν, στοῶν, ναῶν, τεχνουργείων καὶ σχολῶν. »

Ἡ δὲ ἀρχαία Ἑλληνικὴ φιλολογία καὶ ἐπὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας ἀπὸ τῆς τελευταίας πρὸ Χριστοῦ μέχρι τῆς τρίτης Μ. Χριστὸν ἑκατονταετηρίδος ἀνέδειξεν ἔργα πολλὰ καὶ ποικίλα, τὰ ὁποῖα καὶ μέχρι τῆς σήμερον τιμῶμενα ἤθελον ἀρκέσει καὶ μόνον ἴσως, ἵνα περιποιήσωσι κλέος ἐπίζηλον εἰς τὸ ὄνομα παντὸς ἔθνους ὀλιγώτερον ἄλλοτε περὶ τὸ εἶδος τοῦτο μεγαλουργήσαντος. Τότε ἤκμασαν ὁ μέγας Γεωγράφος Στράβων, ὁ πολυμαθὴς ἱστορικὸς Διόδωρος ὁ Σικελιώτης, ὁ Πλούταρχος, ὁ Ἀρριανός, ὁ ἐξ Ἰουδαίων ἐξελληνισθεὶς Ἰώσηπος καὶ ὁ Ἀλικαρνασσεὺς Διονύσιος. Τότε ἔζη ὁ ἐξ Ἰεραπόλεως τῆς Φρυγίας στωϊκὸς φιλόσοφος Ἐπίκτητος, τότε ὁ ἐπίσημος ῥήτωρ καὶ πολιτικὸς ἀνὴρ, ὁ Ἀθηναῖος Λογγίνος, τοῦ ὁποίου τὸ περὶ Ὑψους ὑπόμνημα λογίζεται ἄχρι τοῦδε ἀπαράμιλλον. Τότε τέλος μεταξὺ πολλῶν ἄλλων ἀνέλαμψε καὶ ὁ ἐκ Σαμοσάτων τῆς Συρίας Λουκιανός, ὁ ἀμίμητος ἐκεῖνος τοῦ λόγου τεχνίτης, ὅστις μετὰ πλείστης χάριτος καὶ μοναδικῆς εὐφυΐας ἐμάστιξε τὴν ἠθικὴν, τὴν κοινωνικὴν καὶ τὴν θρησκευτικὴν ἀναρχίαν τῶν χρόνων ἐκείνων.

Ἀλλὰ τὰ ἔθνη δὲν ἀναθίσαι δυστυχῶς δι' ἐξωτερικῆς προστασίας καὶ εὐεργεσίας, οὐδὲ ἀνορθοῦσι τὴν παιδείαν εὐάριθμοι ἄνδρες· διότι ὁσαῦδήποτε καὶ ἂν ἔλαβεν ἡ Ἑλλάς παρὰ φιλελλήνων αὐτοκρατόρων ἐπικοσμήματα, οὐχ ἥττον πάλιν διστέλει

φθίνουσα καὶ ὀσημέραι μαραινομένη· τὰ δὲ ἔργα ἐκείνων, τὰ ἐπὶ ἀληθινῇ σοφίᾳ ἢ χάριτι καὶ εὐφυΐᾳ ἢ ἐξαιρέτῳ τοῦ λόγου τέχνῃ διακρινόμενα ὁμοιάζον πρὸς τὰ ὀλίγα τῆς ἀηδόνος κελαδήματα, τὰ ὅποια συμβαίνει ν' ἀκούσῃ τις διερχόμενος κοιλάδα ἀντηχοῦσαν ἀπὸ τὰς ἀδιακόπους φωνὰς τῶν βατράχων. Ἐπειδὴ, ἀφ' ἧς ἐποχῆς ἐξέλιπεν ἡ πολιτικὴ αὐτονομία, πάντα τὰ ἐν Ἑλλάδι γινόμενα οὐδεμίαν εἶχον πλέον πολιτικὴν καὶ πραγματικὴν ἀξίαν. Καὶ ἀφ' ἧς ἐποχῆς ἐπῆλθεν ἡ ἠθικὴ ἀναρχία καὶ σὺν αὐτῇ ἡ μὲν Φιλοσοφία ἐξέπεσεν εἰς τυπικὴν ἐπανάληψιν ἢ παράλογον ἐρμηνείαν ἢ συστηματικὴν διαστροφὴν τῶν ἀρχαίων δογμάτων, τὰ δὲ σπουδαῖα ῥητορικὰ τοῦ λόγου θέματα κατήντησαν νὰ μεταβληθῶσιν εἰς μυίας καὶ ψιττακοῦ καὶ κώνωπος ἐγκώμια, ἡ κενόσπουδος αὕτη ῥητορικὴ καὶ ἡ ἀλλοιωθεῖσα φιλοσοφία ἐζήτησαν ἄσυλον παρὰ τῇ σοφιστικῇ, ἥτις συνεπῆγαγεν ἀπαραιτήτως τὴν ἐξαχρείωσιν τῆς ἐπιστήμης. Οἱ συνήθεις ἀντιπρόσωποι τῆς ἐποχῆς ταύτης ἦσαν οἱ σοφισταί. Αὐτοὶ εἶχον ἀνά χειρας τὴν ἀνατροφὴν καὶ τὴν παιδείαν τῆς νεολαίας. Αὐτοὶ ἐδίδασκον ἐν Ἀθήναις, ἐνθα συνέρρεον ἔτι ἄνθρωποι πανταχόθεν, ἵνα μυηθῶσι τὰ μυστήρια τῶν ἐλληνικῶν τεχνῶν, ἐπιστημῶν καὶ γραμμάτων. Αὐτοὶ ἐπλούτουν, αὐτοὶ ἐτιμῶντο ἐν Ὀλυμπίοις καὶ αὐτοὶ τελευταῖον εἰσεχώρησαν καὶ ἐν Ῥώμῃ ὡς διαμορφωταί τῆς κοινωνίας αὐτῆς, ἐνθα ὑπῆρχε τοιούτων πλήμμυρα τότε, ὧν οἱ πλεῖστοι δυστυχῶς μεταβαλόντες εἰς ἐμπορίαν τὸ ἱερὸν τῆς διδασκαλίας ἐπάγγελμα ἐξυτέλισαν τὸ ὑψηλὸν τοῦτο ἔργον καὶ ἐβεβήλωσαν μετὰ τούτου τὸ τοῦ Ἑλλήνος ὄνομα ὑποβαλλόμενοι ἐκουσίως, οἱ μεγαλορρημονοῦντες περὶ ἐλευθερίας, ἀντὶ ὀλίγου ἀργυρίου εἰς τὴν αἰσχροτέραν δουλείαν ἐν ταῖς οἰκίαις τῶν ἰσχυρῶν τῆς Ῥώμης καὶ εἰς τοὺς πικροτέρους ἐμπαιγμοὺς αὐτῶν τε καὶ τῶν περὶ αὐτούς. Ὁ δὲ ὑπὸ τοὺς Ῥωμαίους ἐκείνος κόσμος ἐν γένει καὶ δὴ

καὶ ὁ Ἑλληνικὸς ἔτρεχεν ἤδη, οὐχ ἵνα διδαχθῇ τὰς ἀληθείας καὶ ὑγιεῖς ἀρχὰς τῆς Φιλοσοφίας, ἀλλ' ἵνα θαυμάσῃ τὴν ἐξωτερικὴν λαμπρότητα καὶ θεάσῃται εὐχαρίστως τὸ Ῥωμαϊκὸν ἔθιμον, τὴν θηριομαχίαν. Θρησκεία δὲ καὶ φιλοπατρία, αἰκιακὴ ἀρετὴ, καὶ πᾶσα εἰαδήποτε χρηστότης κατήντησαν ἀνύπαρκτα πράγματα, καὶ οἱ ἄνθρωποι ἔζων μόνον διὰ νὰ γελῶσι, νὰ παίζωσι, νὰ διασκεδάζωσι καὶ ν' ἀκολασταίνωσιν, ὁδηγοὺς ἀπαραμίλλους εἰς τοῦτον τὸν βίον ἔχοντες τοὺς πλείστους αὐτοκράτορας Ῥώμης καὶ τοὺς ἐκασταχοῦ ἡγεμόνας.

Πρὸς τῇ ἠθικῇ δὲ καὶ διανοητικῇ παρακμῇ ταύτῃ τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος περιήλθεν εἰς τὴν ἐσχάτην ὕλικὴν ἐκλυσιν καὶ ἀπερίγραπτον ἀτονίαν. Οἱ ὕλικοι αὐτοῦ πόροι εἶχον ἐξαφανισθῇ, ἡ γεωργία καὶ τὸ ἐμπόριον εἶχον ἐκλείψει, ὁ δὲ ἐθνικὸς πληθυσμὸς αὐτοῦ εἶχεν ἐλαττωθῇ παραδόξως· διότι σύμπασα ἡ Ἑλλὰς κατὰ Πλούταρχον δὲν ἠδύνατο νὰ δώσῃ πλειότερους τῶν τριεχιλίων ὀπλιτῶν, ὅσους πάλαι ποτὲ μόνῃ ἡ μικρὰ τῶν Μεγάρων πόλις ἔπεμψεν εἰς τὴν κατὰ τῶν Περσῶν ἐν Πλαταιαῖς μάχην! Ὅποια ἀληθῶς πραγμάτων ἀλλοίωσις!

Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι τὰ ἔθνη, ὧσων ἡ πολιτικὴ αὐτονομία παύσῃ ὑπάρχουσα, ἐκλαμβάνονται καὶ δικαίως ὡς μὴ ἔχοντα ἱστορίαν· διότι ἐκλιπόντος τοῦ πολιτικοῦ αὐτῶν βίου μαραίνεται ὁ φυσικὸς καὶ συνεκλείπει μετ' αὐτοῦ καὶ ὁ κοινωνικὸς καὶ διανοητικὸς αὐτῶν βίος· τοῦτο δὲ μαρτυροῦσι πολλὰ ἔθνη τῷ ὄντι, τὰ ὅποια ἀκμάσαντα πρότερον καὶ δημιουργήσαντα ἐν τούτῳ τῷ κόσμῳ ἢ ἐξέλιπον ὅλως ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς, εὐθὺς ἀφοῦ ἐξεπλήρωσαν τὴν ἀποστολὴν αὐτῶν ἐν τῷ κόσμῳ, ὡς οἱ Βαβυλώνιοι, οἱ Φοίνικες, οἱ Αἰγύπτιοι, οἱ Καρχηδόνιοι, οἱ Ῥωμαῖοι, ἢ διεσώθησαν μάλλον ὡς ἰδιωταί τινες καὶ οὐχὶ πλέον ὡς ἀθληταὶ τοῦ ἱστορικοῦ σταδίου, ὡς οἱ Ἰνδοὶ, οἱ Ἰουδαῖοι καὶ οἱ Ἀρμένιοι.

Κατὰ παράδοξον ὁμῶς τρόπον εἰς τὸ Ἑλληνικὸν μόνον ἔθνος τοιοῦτό τι δὲν συνέβη, ἀλλὰ δὴ καὶ ἐπὶ τῆς Ρωμαϊκῆς κυριαρχίας.

Καὶ τῷ ὄντι οἱ Ρωμαῖοι μεθ' ὅλην τὴν στρατιωτικὴν ὑπεροχὴν των καὶ μεθ' ὅλην τὴν ἀκαταμάχητον πολιτικὴν των δὲν ἠδυνήθησαν πάλιν νὰ μεταπλάσωσι τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος κατὰ τὸ ἑαυτῶν ὁμοίωμα, οὐδὲ αὐτοῦς τοὺς θεσμοὺς αὐτοῦ ἐντελῶς νὰ ἐξαφανίσωσιν. Ὡστε τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ἐπέρρευσε, οὕτως εἰπεῖν, ἐπὶ τοῦ πελάγους τῆς Ρωμαϊκῆς κυριαρχίας, χωρὶς νὰ συγχωνευθῇ ἐντὸς τῶν ἀχανῶν αὐτῆς ρευμάτων. Βεβαίως τὸ ἡμέτερον ἔθνος δὲν παρέμεινε ἀναλλοίωτον, ἀπεναντίου μάλιστα εἶδομεν ὅτι καὶ πολλὰς ἔπαθεν ἀλλοιώσεις, αἵτινες καὶ μέχρις ἡμῶν καταδείκνυνται ἐτι. Ἀλλ' ἐὰν τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ἠττήθη πολλάκις ἐν τοῖς πεδίοις τῆς μάχης ὑπὸ τῶν Ρωμαϊκῶν λεγεῶνων καὶ ἀπέβαλεν ἐπὶ τέλους πάντα τὰ ζωτικώτερα συστατικὰ τοῦ ἀρχαίου αὐτοῦ ἠθικοῦ καὶ πολιτικοῦ βίου. Ὁ Ἑλληνισμὸς ὁμῶς ἐξεναντίας δὲν ἔπαυσε ἀνέκαθεν ἀναδινύμενος νικηφόρος ἐπὶ τοῦ ἠθικοῦ πεδίου τῆς κοινωνικῆς ἐνεργείας. Οἱ Ρωμαῖοι καὶ μεθ' ὅλα τὰ μέσα, ἅτινα ἐκέκτηντο, ἵνα ἐπικρατήσωσι τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν ἄλλων τῆς Ἀνατολῆς ἐθνοτήτων, οὐδέποτε κατώρθωσαν νὰ εἰσδύσωσι μέχρι τῶν σπλάχνων τῶν λαῶν αὐτῆς, ἵνα μεταδώσωσι πᾶσι τὴν γλῶσσαν αὐτῶν, τὰ ἥθη, τὸν χαρακτῆρα. Μόνος ὁ Ἑλληνισμὸς κατώρθωσε τοῦτο καὶ μεθ' ὅλας αὐτοῦ τὰς περιπετείας. Καὶ ἂν ἡ Ἑλλάς πᾶσα καὶ αἱ πανταχοῦ γῆς διασπαρῆσαι Ἑλληνικαὶ αὐτῆς ἀποικίαι πολιτικῶς ὑπήγοντο εἰς τὴν Ρωμαϊκὴν κυριαρχίαν, κοινωνικῶς ὁμῶς, ἠθικῶς καὶ διανοητικῶς δὲν ἔπαυσαν οὐσαι Ἑλληνικαὶ χώραι, ἀπαράλλακτως, ὅπως τὰ Ἑλληνικὰ ἀγάλματα, τὰ ὅποια, ὡς προερρέθη, οἱ Ρωμαῖοι ἐπέγραφον εἰς ἰδίους βρασιλεῖς ἢ ἥρωας, δὲν ἀπέβαλλον

διὰ τοῦτο τὸν ἀρχέτυπον Ἑλληνικὸν αὐτῶν χαρακτῆρα.

Ἡ Ἑλλάς καὶ μεθ' ὅλα τὰ παθήματα καὶ δεινὰ τῆς, ἅπερ ὑπέστη ἐπὶ τῆς Ρωμαϊκῆς κυριαρχίας, καὶ μετὰ δουλείαν τεσσάρων αἰώνων, ἔσωζεν ἐτι οὐχ ἥττον τὴν ἐξωτερικὴν ἐπιφάνειαν τῆς ἀρχαίας λαμπρότητος καὶ ἦτο κλασικὴ ἐτι χώρα διότι πᾶσα πόλις αὐτῆς ἔδριθεν ἀριστοτεχνημάτων, ὥστε ἡ φαντασία ἐκπλήττεται κατὰ Παισανίαν ἀναλογιζομένη τὸ τί ἦτο κατὰ τοῦτο τοῦλάχιστον ἀκόμη ἡ χώρα αὕτη καὶ μέχρι τῆς τρίτης μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετηρίδος.

Ὅσοι δὲ ἀσθενεῖς καὶ ἂν ἦσαν οἱ Ἑλληνικοὶ θεσμοὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, ὅσοι κενοὶ καὶ ἂν κατήντησαν οἱ τύποι, ὅσονδ' ἦποτε δὲ καὶ ἂν ἀπέβαλον τὴν πραγματικὴν των ἀξίαν, ἡ διατήρησις αὐτῶν ὁμῶς πάλιν συνετέλει μέχρι τινὸς ἔνθεν μὲν εἰς τὸ νὰ ὑποθάληται τὸ ἱερὸν τῆς φιλοπατρίας αἶσθημα, ὅπερ δὲν περιωρίζετο πάντοτε εἰς ἀπλοὺς λόγους, ἀλλ' ἐν ἀνάγκῃ καὶ δι' ἔργων ἐπεκυροῦτο, ἔνθεν δὲ εἰς τὸ νὰ συντηρῇ τὴν ἐθνικὴν τοῦ Ἑλληνισμοῦ συνείδησιν, ἥτις ἀναρριπιζομένη ἐκ διαλειμμάτων παρῆγεν ἐνίοτε γενναιοτέρας τινὰς προαιρέσεις καὶ ἐνεργείας.

Εἰς δὲ τὴν διάδοσιν, ἀνάπτυξιν καὶ διατήρησιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ συνήργησαν πλὴν τῶν θεσμῶν, καὶ τὰ κατὰ τὴν Ἀσίαν καὶ Ἀφρικὴν πολίσματα τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ. Τοιαύτας δὲ πόλεις ἱδρυσεν ὁ Ἑλληνισμὸς ὑπὲρ τὰς διακρίσεις, αἵτινες ἀπετέλουν οἷον πολυαριθμοὺς τινὰς κυκλάδας καὶ σποράδας νήσους ἐντὸς τοῦ ἀχανοῦς ἐκείνου πελάγους τῶν ἐγγωρίων ἐθνῶν τῆς Ἀνατολῆς, αἵτινες διέσωσαν ἅπαν τὸ ἀρχαῖον πολιτικὸν σύστημα, τὸν δῆμον, τὴν βουλὴν καὶ τοὺς ἄρχοντας. Οἱ ἱδρυταὶ τῶν πόλεων τούτων ἐντυποῦντες ἐν αὐταῖς τὸν ἐθνικὸν χαρακτῆρα ἔδωκαν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς

εἰς τοὺς πολίτας αὐτῶν τὸ δικαίωμα τῆς αὐτοδιοικήσεως.

Πάντων δὲ μάλιστα συνετέλεσεν εἰς τὴν πανταχοῦ γῆς ἐπικράτησιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἡ θεία τοῦ Πλάτωνος γλῶσσα, ἥτις ἀδιαλείπτως διαδιδόμενη εἰς τὰ ἔθνη τῆς Ἀνατολῆς, ἐξελλήνισεν ὅλως αὐτὰ ἐπὶ τέλους. Ἡ μαγνητικὴ αὕτη δύναμις τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, ἥτις καὶ πρὸ τῶν χρόνων τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ μετὰ ταῦτα ἀνεδείχθη πολλαχοῦ ἀκαταμάχητος, εἶναι ἐν τῶν περιεργότερων φαινομένων τῆς ἱστορίας. Καθὼς τὰ χρυσᾶ ὄπλα τῶν μακεδονικῶν ἀγνημάτων εἶχον ἐνθεν μὲν ἐσωτερικὴν ἀξίαν μεγάλην, ἐνθεν δὲ ἐπιθετικὴν ἰσχὺν ἀκαταγώνιστον, οὕτω καὶ ἡ τελειοτάτη καὶ χαριεσιτάτη τῶν γλωσσῶν ἀπέβη ἀείποτε ὡσαύτως τὸ ἰσχυρότερον ὄπλον τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Διὰ τοῦτο ἡ μεγάλη ἐκείνη ἑλληνικὴ κοινωνία, αἱ πόλεις καὶ ὁ λαὸς τῆς Ἑλλάδος ἔμειναν ὅλως ἀλλότριοι τῆς γλώσσης τῶν κρατούντων καὶ διετέλουν λαλοῦντες καὶ γράφοντες τὸ ἰδίωμα τῶν Πατέρων. Οἱ Ῥωμαῖοι ἀντὶ νὰ ἐκλατινίσωσι τὴν Ἑλλάδα, ὅπως ἐπραξαν πολλαχοῦ τῆς ἐπικρατείας τῶν, προετίμων ἐξ ἐναντίας τὴν Ἑλληνικὴν τῆς ἰδίας. Ἐν Ῥώμῃ πᾶσα σχεδὸν ἀξιόλογος οἰκία ἐφιλοτιμεῖτο νὰ περιστοιχίζεται ὑπὸ Ἑλλήνων Ῥητόρων, φιλοσόφων, γραμματικῶν καὶ σοφιστῶν, ἵνα ἐκμάθῃ τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Οἱ ἐπιφανέστατοι τῶν Ῥωμαίων ἀπεκάλουν τὴν Λατινικὴν βάρβαρον γλῶσσαν κατ' ἀντιπαράθεσιν αὐτῆς πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν. Ὁ δὲ περιώνυμος ποιητὴς τῶν Ῥωμαίων Ὀράτιος ὡμολόγησεν ὅτι « ἡ Ἑλλὰς κατακτηθεῖσα ἀντικατέστησε τοὺς ἀγρίους αὐτῆς νικητὰς καὶ εἰσέγαγε τὰς τέχνας καὶ τὰς ἐπιστήμας εἰς τὸ βάρβαρον Λάτιον.

Διὰ τῶν θεσμοθετημάτων δὲ καὶ τῶν κτισμάτων τῶν διαδόχων τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ἐπικράτησεν ἡ γλῶσσα ἡ Ἑλληνικὴ, ὡς γλῶσσα τῆς κυβερνήσεως, τῶν γραμμάτων, τῶν νομισμάτων καὶ ἐν γένει ὅλων τῶν ὑψηλοτέρων καὶ εὐγενεστέρων

κοινωνικῶν σχέσεων. Ἀπὸ ἄκρων ἕως ἄκρων τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους τὸ ἐμπόριον ἑλληνιστὶ διεξήγετο. Καὶ αὐτοὶ οἱ Ἰουδαῖοι μέχρι τῆς καταστροφῆς τῆς ἱερᾶς αὐτῶν πόλεως διὰ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης διενήργουν τὰς ποικίλας αὐτῶν εἰς πάντα τὰ μέρη τοῦ κόσμου συναλλαγὰς. Τὰ πάντα λοιπὸν παρσκευάσθησαν, ἵνα διὰ τῆς Ἑλληνικῆς θείας γλώσσης λαλήσῃ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον. Διότι διὰ τὴν ἐντέλειαν καὶ τὴν λεπτότητα αὐτῆς ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα ἦτο ἡ ἐπιτηδαιοτέρα παρὰ πᾶσαν ἄλλην πρὸς τὴν δῆλωσιν, τὴν ἐρμηνείαν καὶ τὸν προσδιορισμὸν τῶν ὑψηλῶν τοῦ νέου θρησκευτικοῦ δογματῶν. Αὐτὴ ὑπῆρξε τὸ ὄργανον, δι' οὗ μετ' οὗ παλὸ ἐκπρόχθη τὸ Εὐαγγέλιον, ἐγράψαν καὶ ἐλάλησαν οἱ Ἀπόστολοι καὶ οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, ἐνομοθέτησαν δὲ αἱ οἰκουμενικαὶ Σύνοδοι, καὶ δι' οὗ ἐν ἐνὶ λόγῳ ἀπεκαλύφθη, ἡρμηνεύθη καὶ ἐκανονίσθη τὸ τοῦ Χριστιανισμοῦ θρήσκευμα. Ἡ γλῶσσα ἐκείνη τῶν Πατέρων ἡμῶν κατισχύσασα τῆς Ῥωμαϊκῆς καὶ ἄλλων πολλῶν μεταγενεστέρων δυναστειῶν ἔμελλε νὰ διατηρηθῇ μέχρι τῆς σήμερον οὐ μόνον γραφομένη, ἀλλὰ καὶ λαλουμένη!

Καὶ ὁμῶς καὶ μεθ' ὅλην τὴν ἀκαταγώνιστον ταύτην δύναμιν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ μεθ' ὅλα τὰ θαυμαστὰ μεγαλουργήματα τοῦ Ἑλληνισμοῦ οἱ ἡμέτεροι Πρόγονοι ἐπὶ μακρότατον χρόνον διετέλουν ὑπῆκοοι ἀκατονόμαστοι κυριάρχων ξένων ἐν Ῥώμῃ διατριβόντων καὶ κατὰ τὸ δοκοῦν παρ' αὐτῶν διωκοῦντο, ἐφορολογοῦντο καὶ περιεφρονοῦντο! Ἀλλ' αἵτιοι τούτου δὲν ἦσαν μόνοι οἱ Ῥωμαῖοι. Αἱ πλεῖστα τῶν συμφορῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ἀρξάμεναι ἐκπαλαί δὲν ἔπαυσαν ἕκτοτε προαγόμεναι καὶ κορυφούμεναι, μέχρις οὗ ἐξηράνθησαν ἐπὶ τέλους πᾶσαι σχεδὸν αἱ ζωτικαὶ πηγαὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους. Καὶ ἀληθῶς, τὸ ἀρχαῖον θρήσκευμα, τοῦ ὁποίου τὰ θεμέλια ὑπέσκαψεν ἡ Φιλοσοφία εἶχεν ἀποβάλλει πᾶσαν δύναμιν καὶ μάλιστα παρὰ ταῖς ἀνωτέρας

τάξεις τῆς κοινωνίας, μετὰ δὲ τοῦ θρησκευάτος συγκατέπεσον τὰ ἀσφαλέστατα ἐρείσματα τῆς ἠθικῆς διαπλάσεως τοῦ ἔθνους. Ἡ δὲ κοινωνία ἦτο διηρημένη εἰς δύο τάξεις ἀνθρώπων, εἰς δούλους καὶ ἐλευθέρους. Οὗτοι μὲν ἐκέκτηντο πάντα τὰ ἀστυκὰ δικαιώματα ἀποτελοῦντες τὴν ἐνεργὸν κοινωνίαν, ἐκεῖνοι δὲ ἐδεδπόζοντο ὑπὸ τούτων μετερχόμενοι πάντα τὰ χειρωνακτικὰ ἐπαγγέλματα καὶ ἀπεστερημένοι διὰ παντός τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων ἀπετέλουν ἄχρηστον κεφάλαιον ἐν τῇ κοινωνίᾳ. Διὰ τοῦτο ἡ τῶν ἐλευθέρων τάξις, εὐθύς ἀφοῦ ἤρχιζε νὰ ἀποβάλλῃ τὰς ἀρετὰς ἐκείνας, δι' ὧν ἐκτῆσται τὴν ὑπεροχὴν αὐτῆς καὶ δύναμιν, ἦτοι τὴν χρηστότητα, τὴν σωφροσύνην, τὴν φιλεργίαν, τὴν φιλοτιμίαν, τὴν φιλοπατρίαν· ἐπειδὴ οὐδεμία ἄλλη τάξις ἀνθρώπων ὑπῆρχεν ἡ δυνάμενη ν' ἀναπληρώσῃ τὴν διαφθαρθεῖσαν ταύτην τῶν ἀνθρώπων ὁμάδα, ἐφθείρετο ὁσημέραι καὶ ἐμαραίνεται καὶ παρήκμαζεν ἀμετακλήτως. Τοῦτο εἶχε συμβῆ εἰς τοὺς κλασικοὺς χρόνους, τοῦτο ἐπῆνευκε τὴν πτώσιν τῆς μακεδονικῆς ἡγεμονίας, καὶ τοῦτο κατέλυσε τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος.

Ἐκ τούτων πάντων συνάγεται ὅτι ἔνεκα τῆς ἀπὸ πολλοῦ ἀρξάμενης μεταξὺ τῆς Φιλοσοφίας καὶ τῶν θρησκευμάτων πάλης εἶχεν ἤδη ἐπέλθει νέκρωσις τῶν ἀρχαίων δοξασιῶν ἐν τῷ κόσμῳ. Ἡ δὲ κοινωνία καὶ μάλιστα ἡ λογιωτέρα ἐστερείτο πάσης πίστεως, καὶ πλανωμένη ἠθικῶς ἐν ἐρήμῳ αὐχμηροτάτῃ ἐπεζῆται ὅσιν τινα ψυχικῆς παραμυθίας. Ἄπας δ' ἐν γένει ὁ κόσμος εἶχεν ἀνάγκην διανοητικῆς, ἠθικῆς καὶ κοινωνικῆς ἀναμορφώσεως. Καὶ ταύτης τῆς ἀναμορφώσεως τὰς ἀρχὰς ἀνέλαβεν ἡδὴ νὰ κηρύξῃ αὐτὴ ἡ Θεία Πρόνοια. Ἀλλ' ἵνα διευκολυνθῇ ἡ διάδοσις τῶν ἀρχῶν τούτων, ἀπητεῖτο πρὸς τοὺς ἄλλοις νὰ καταπέσωσιν οἱ πολιτικοὶ φραγμοὶ οἱ διαιροῦντες τὰ ἔθνη, καὶ νὰ ὑπαχθῶσιν ἅπαντα ταῦτα εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν πολιτικὴν ἐνότητα. Τὸ ἔργον τοῦτο ἐπετράπη εἰς τὸν Μ. Ἀλέ-

ξανδρον νὰ προπαρασκευάσῃ, καὶ διὰ τῶν διαδόχων αὐτοῦ συντελέσῃ τὴν πολιτικὴν ταύτην ἐνότητα τοῦ κόσμου, ἥτις ἐξακολουθοῦσα νὰ ἐπικρατῇ ἐπὶ τρεῖς ἑκατοντατηρίδας καὶ νὰ ἀναπτύσσεται ὁσημέραι διοικητικῶς, στρατιωτικῶς, νομισματικῶς, δικαστικῶς καὶ πρὸ πάντων διανοητικῶς καὶ φιλολογικῶς δὲν εἶχεν ἀνάγκην, εἰμὴ ἐξωτερικοῦ τινος ἐπιστεγάσματος, ἵνα ἀναλάβῃ τὸν τύπον τῆς κοσμοκράτορος μοναρχίας. Τὸ ἐπιστέγασμα τοῦτο ἐπετέθη ὑπὸ τῆς Ῥώμης, τῆς πρωτεύουσας τῆς Οἰκουμένης.

Καὶ ἰδοὺ ὅτε ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ γενόμενον ἐκ γυναικὸς, γενόμενον ὑπὸ νόμον, ἵνα τοὺς ὑπὸ νόμον ἐξαγοράσῃ, ἵνα τὴν υἰοθεσίαν ἀπολάβωμεν. Ἐγένετο δὲ ἐν Παλαιστίνῃ ἡ Θεία ἐνανθρώπησις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν ἔτει 30ῳ τῆς μοναρχίας Αὐγούστου.

Εἶναι ἀναντίρρητον, Κύριοι, καὶ πάσης ἀμφιβολίας ἐκτὸς ὅτι αἱ ἐξωτερικαὶ ἐκδηλώσεις τοῦ ἐσωτερικοῦ ἐμφύτου θρησκευτικοῦ αἰσθήματος συνδέονται στενῶς μετὰ τῆς φύσεως καὶ τοῦ χαρακτῆρος ἐκάστου ἔθνους καὶ τῆς διανοητικῆς ἀναπτύξεως καὶ τῆς πολιτικῆς μορφώσεως ἐκάστου λαοῦ. Ἐκ τούτου ἐπεταί ὅτι τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα ἄλλως ἐξεδηλώθη ἀνέκαθεν ἐν ταῖς πολιαῖς καὶ ἀκινήτοις κοινωνίαις τῆς μυστηριώδους καὶ δεσποτικῆς Ἀσίας καὶ ἄλλως ἐν ταῖς ἀρχαῖαις ἐλευθέραις καὶ ἀεικινήτοις πολιτείαις τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν συγγενῶν αὐτῇ λαῶν. Καὶ ἐκεῖ μὲν ἡ θρησκεία ἔφερε τὸν βαρὺν καὶ καταθλιπτικὸν τῆς φυσικῆς καὶ πολιτικῆς δυνάμεως τύπον, ἐνταῦθα δὲ τὸν χαρίεντα καὶ φιλόανθρωπον χαρακτῆρα αὐτοῦ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ἐν τῷ μέσῳ τέλος πάντων τοῦ ἐν Ἀσίᾳ Ἑλληνισμοῦ ἡ Θεία Πρόνοια ἀφάτως κηρύχθη, ἵνα εὐαγγελισθῇ τοῦ θεανθρώπου τὸ σωτήριον κήρυγμα. Τοῦτο δὲ ἐξῆλθεν ἀμέτοχον πάσης ἐθνικῆς ἀποχρώσεως καὶ καθαρὸν πά-

σης πολιτικῆς ἐξειδικασμένης ῥοπῆς. Κατελθὼν ὁμοῦς ἅπαξ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ τῆς συγκεκριμένης πραγματικότητος δὲν ἠδύνατο ποσῶς νὰ τηρήσῃ ἐπὶ πολὺ τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ γενικότητα καὶ τὴν διανοητικὴν αὐτοῦ ἐκείνην ἀοριστίαν, ἣν ἔφερεν, ἐνόσῳ ἅπλωθεν, εἰ δυνατόν εἶπειν, ἥπτετο τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας. Τὸν χαρακτῆρα τοῦτον ἐξ ἀνάγκης ἔμελλε ν' ἀνταλλάξῃ πρὸς ἕτερον μᾶλλον συγκεκριμένον, ἅμα ἐκ τοῦ πλησίον ἤψατο αὐτῆς ἀναπλάσσειν καὶ ἀναμορφῶν αὐτὴν ὑπὸ πάσας τὰς ὁψεις. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο περιελθὼν τὸ ψιλόν, οὕτως εἶπειν, τοῦ Χριστοῦ Εὐαγγέλιον, περιεβλήθη, ὡς εἰκός, τὴν ἐλαφρὰν καὶ ἐλευθέραν καὶ πνευματικὴν τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐσθῆτα, μεθ' ἧς τὸ πρῶτον παρουσιάζεται ὡς χριστιανικὴ Ἐκκλησία, διωργανωμένη συστηματικῶς κατὰ τὴν ἔσω δογματικὴν διακόσμησιν καὶ τὴν ἐξωτερικὴν ἔννομον τάξιν. Ἡ χριστιανικὴ λοιπὸν αὕτη Ἐκκλησία εἶναι ὅλως πνευματικὴ καὶ ἰδανικὴ, ὡς ἡ διάνοια τοῦ ἀναπτύξαντος ταύτην ἔθνους, φιλοσοφικὴ δὲ καὶ καθολικὴ, ὡς αἱ πνευματικαὶ παγκόσμιαι τάσεις τοῦ Ἑλληνισμοῦ, καὶ τέλος ἐλευθέρη, ἀνεξάρτητος καὶ ἀνεκτικὴ, ὡς ὁ θεμελιώδης χαρακτῆρ τῆς Ἑλληνικῆς ἐθνικότητος.

Καθὼς δὲ πρὸ τριῶν καὶ ἡμίσεος ἑκατονταετηρίδων ἡ μεγαλοφυΐα τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ὑψώσασα τὴν σημαίαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὥρμησεν ἀπὸ τῆς Μακεδονίας διὰ τοῦ Ἑλλησπόντου ἐπὶ τὴν κατάκτησιν τῆς Ἀνατολῆς, οὕτω τὸ χριστιανικὸν θρήσκευμα περιβλήθην τὴν πανοπλίαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὥρμησεν ἤδη ἀπὸ τῆς Παλαιστίνης πρὸς κατάκτησιν τῆς Δύσεως. Τὸ Ἑλληνικὸν λοιπὸν ἔθνος ταπεινωθὲν ὑπὸ τοὺς Ῥωμαίους, ἐξευτελισθὲν ὑπὸ τῶν βαρβάρων καὶ ἀπὸ πολλοῦ βιοῦν ἀβίωτον βίον ἐν τῇ δουλείᾳ ἐφαίνετο ἤδη τὰ λείψια πνέον καὶ μέλλον νὰ παραδώσῃ μετ' οὐ πολὺ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ καὶ τὸ ὄνομα, ὡς εἰς τοσαῦτα ἄλλα ἔθνη συνέβη, ἄλλοτε μὲν μεγαλουργήσαντα ἐν τῷ κόσμῳ, ἀλλ'

ἔπειτα ἐκλιπόντα ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς. Πλὴν αἰφνης τὸ νέον τοῦτο θρήσκευμα παραλαμβάνει ἀμέσως σύμμαχον πᾶν ὅ,τι τὸ ἔθνος διέσωζε τότε καὶ οὕτω ἀναζωγονεῖ τὸν Ἑλληνισμόν πάλιν. Ὡστε ὁ ἀρχαῖος Ἑλληνισμὸς φαίνεται ἐνταῦθα μετουσιούμενος ἐν τῷ νέῳ, τῷ χριστιανικῷ, καὶ δανείζων εἰς τοῦτον τὴν ἀθάνατον γλῶσσαν, τὴν ῥητορικὴν αὐτοῦ τέχνην, τὴν φιλοσοφικὴν μέθοδόν του καὶ αὐτοὺς τοὺς τύπους τῶν πολιτευμάτων αὐτοῦ καὶ τῆς τέχνης, εἰς τοὺς ὁποίους ἔπειτα ἐνεχύθησαν καὶ ἐνεφυσήθησαν νέαι ἀρχαὶ καὶ δοξασταί, δι' ὧν τὰ ἄψυχα ἐκεῖνα καταντήσαντα ὄργανα τοῦ ἀρχαίου βίου ἔλαβον νέαν ζωὴν καὶ ἐνέργειαν.

Ὁ χριστιανισμὸς διασπᾶσας τοὺς φραγμούς, ἐντὸς τῶν ὁποίων περιωρίζετο ὁ κόσμος, ἔλαβεν οἰκουμενικὸν χαρακτῆρα γενόμενος διδάσκαλος οὐ μόνον τῶν Ἰουδαίων, ἀλλὰ καὶ πάντων τῶν κατοίκων τῆς οἰκουμένης, καταγγέλλων, ὅν Θεὸν ὁ κόσμος ἀγνοῶν τότε εὐσέβει. Τὸ νέον τοῦτο θρήσκευμα ἐκ τοῦ μηδενὸς, οὕτως εἶπειν, παραχθὲν εἰς τὸ εἶναι ἐξήπλωσε βαθμηδὸν τὰς ἀκτίνάς του καὶ ἐφώτισε πλεῖστον κόσμον· διότι ἐστηρίζετο ἐπὶ τῶν ἀρχῶν τῆς ἰσότητος, τῆς ἐλευθερίας, τῆς τοῦ πλησίον ἀγάπης, τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς, τῆς κρίσεως καὶ ἀνταποδόσεως, ὡς ἐκ τῶν ὁποίων ἀνταπεκρίνετο ὅντως εἰς τοὺς εὐγενεστέρους πόθους καὶ εἰς τὰς ἠθικάς, μέχρι δὲ τινος καὶ τὰς ὕλικας ἀνάγκας τῆς ἀνθρωπότητος πάσης. Τὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου ἤρξατο ν' ἀποφέρῃ ἀγλαοὺς καὶ ἀφθόλους τοὺς πρώτους καρποὺς αὐτοῦ. Ἐντὸς δὲ τῆς ἀρχαίας σεσαθρωμένης κοινωνίας διεπλάσθη κοινωνία νέα ἐρρωμενεστέρα, νέον μὲν ἔχουσα πνεῦμα, ἐνδυμα δὲ τὸ ἀρχαῖον, καὶ ἧς ἡ δύναμις προέβαινεν ὁσημέρῃ μεγαλειτέρα τῆς τῶν ἀπίστων δυνάμεως ἠθικῶς τε καὶ κοινωνικῶς. Αἱ δὲ σωτήριοι ἀρχαὶ τοῦ Εὐαγγελίου, αἱ ἀρεταὶ καὶ αἱ δοξασταὶ συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ ὑψώσωσι τὸ φρόνημα τῶν ἀνθρώπων, νὰ κρατύνωσι τὰς πλειοτέρας ψυχὰς,

νά ἐξευγενίσωσι τὸν βίον καὶ ἐν γένει νά διαχύσωσι θαυματουργὸν δύναμιν καὶ ἐνέργειαν εἰς τὰς φλέβας τῆς νέας κοινωνίας.

Καὶ ὁ μὲν πρῶτος κῆρυξ, λειτουργὸς, διδάσκαλος καὶ νομοθέτης τοῦ νέου τούτου θρησκευματος κατὰ τοὺς κρισίμους τῆς γεννήσεως καὶ ἀναπτύξεως αὐτοῦ χρόνους ὑπῆρξεν ὁ Ἑλληνισμός· τὸ δὲ ὄργανον, δι' οὗ ὁ κόσμος ἐμελλε νά ἀναμορφωθῇ θρησκευτικῶς, ἠθικῶς καὶ κοινωνικῶς ἦτο ἡ τῶν Ἑλλήνων γλῶσσα. Εἰς δὲ τοὺς κηρύξαντας πανταχόσε τοῦτο τὸ νέον δόγμα ἐπεφύσησαν τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον καὶ τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα. Καὶ τὸ μὲν Ἅγιον Πνεῦμα ἐδίδαξεν αὐτοὺς ὅτι οἱ ἄνθρωποι ἴσοι ὄντες ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ δικαιούνται νά κοινωνήσωσι πάντες τῶν δογμάτων τοῦ Ἱεροῦ Εὐαγγελίου· τὸ δὲ Ἑλληνικὸν πνεῦμα ἐδίδαξεν αὐτοὺς πῶς νά ἐρμηνεύσωσι, νά στηρίξωσι καὶ νά διαδώσωσι τὰ δόγματα ταῦτα. Ἑλληνισαὶ ἦσαν ἢ ἐξελληνισμένοι Ἰουδαῖοι οἱ πρῶτοι ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας διάκονοι. Ἑλληνικαὶ ἦσαν αἱ χῶραι κατὰ τὴν Ἀνατολὴν καὶ τὴν Δύσιν, ἐν αἷς διὰ μεγίστων ἀγώνων καὶ ἀναρίθμων κινδύνων ἰδρύθησαν αἱ πρῶται χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι. Καὶ Ἑλληνιστὶ ἀνετράφη ὁ φοβερός κατ' ἀρχὰς διατελέσας τῆς νέας θρησκείας διώκτης, ὡς οὐδεὶς δ' ἄλλος ἔπειτα ἀγωνισθεὶς ὑπὲρ αὐτῆς λόγῳ καὶ ἔργῳ, ὁ μέγας τῶν ἐθνῶν διδάσκαλος, ὁ οὐρανοβάμων Ἀπόστολος Παῦλος, ὅστις διδάσκων τὸν λόγον τοῦ Κυρίου εἶχε τοιοῦτον ζῆλον, τοιοῦτον πῦρ ἐνεργείας, τοιοῦτον χεῖμαρρον εὐγλωττίας, ὥστε ἐνόμιζον πάντες ὅτι ἀκούουσι τὸν ἀμήνητον Δημοσθένην ἀγωνιζόμενον νά συναγείρῃ τὴν Ἑλλάδα κατὰ Φιλίππου, ἢ τὸν Ὀλύμπιον Περικλέα συγκυκῶντα ἐνθῶς Οὐρανόν τε καὶ γῆν καὶ τὰ καταχθόνια πάντα.

Οὐδεὶς λοιπὸν σήμερον δύναται ν' ἀμφιβάλλῃ ὅτι Ἑλληνισμός καὶ Χριστιανισμός εἰσὶν ἱστορικὰ γεγονότα στενῶτατα μετ' ἀλλήλων συνδεδεμένα καὶ ὅτι ὁ Χριστιανισμός ἐκτὸς τῆς θείας αὐτοῦ ἀρχικῆς πηγῆς, εἰς τὸ Ἑλληνικὸν πρὸ πάντων στοιχεῖον καὶ τὴν Ἑλληνικὴν ἐθνότητα ὁ-

φείλει τὰ λοιπὰ πάντα· διότι, ἐνῶ οἱ θρησκευτικοὶ τύποι τοῦ νέου δόγματος ἐλήφθησαν κατὰ μέγα μέρος ἐκ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ θρησκευματος, οἱ πολιτικοὶ αὐτοῦ τύποι καὶ ὁ δημοκρατικώτατος αὐτοῦ ὀργανισμός ἐλήφθησαν ἀπὸ τῶν σπλάγχνων τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ βίου. Οὐδεὶς δὲ δύναται πλέον νά διαφιλονεικῇ εἰς τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος τὴν τιμὴν ὅτι μετὰ Θεόν, τοῦ Χριστιανισμοῦ τὸν πρῶτον γεννήτορα, τοῦτο εἶναι τὸ κατανοῆσαν, τὸ περιθάλλσαν, τὸ ἀναπτύξαν, τὸ στηρίξαν καὶ διαχύσαν ἐπὶ τῆς οἰκουμένης τὴν θεῖαν διδασκαλίαν. Καὶ πρῶτον ἡ μὲν ἑλληνικὴ πνευματικωτάτη ἐκείνη κατάκτησις τῆς Ἀσίας καταλύσασα τὰ μεσότοιχα τὰ διαχωρίζοντα ἀπ' ἀλλήλων τὰ ἔθνη προπαρασκεύασεν ἀναμέσον αὐτῶν τὴν ἀδιακώλυτον αὐτοῦ πορείαν. Ἡ δὲ Ἑλληνικὴ γλῶσσα παρέσχε τῷ Χριστιανισμῷ, ἅμα γεννηθέντι, τὸ ἐπιτηδειότατον καὶ λεπτότατον ὄργανον τῆς ἐκφράσεως τῶν μεταφυσικῶν ἰδεῶν καὶ δογμάτων του. Ἡ Ἑλληνικὴ διάνοια πρώτη, εἰσδύσασα εἰς τὸ ὕψος τῶν διδασκαλιῶν αὐτοῦ, ἐκουσίως ἐταπεινώθη ἐνώπιόν του. Ἡ Ἑλληνικὴ καρδία πρώτη, θερμανθεῖσα ἐκ τῶν ἀκτίνων του, ἠνέφξε τῆς ἀνεξαντλήτου αὐτῆς ἀγάπης τοὺς θησαυρούς. Ἡ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία καὶ ἐπιστήμη πρώτη καὶ μόνη ἀνήγειρεν εἰς μεγαλοπρεπὲς πνευματικὸν οἰκοδόμημα τὸ θεῖον αὐτοῦ ὕλικόν. Ἡ Ἑλληνικὴ κοινωνία πρώτη ὀργάνωσε διοικητικῶς τοὺς ὁπαδοὺς τοῦ Χριστοῦ εἰς Χριστιανικὴν ἐκκλησίαν. Τὸ Ἑλληνικὸν τέλος αἷμα πρῶτον ἀφθόνως ἐπότισε τοῦ μαρτυρίου τὸ ἔδαφος, ἐξ οὗ βαθύρριζον καὶ ἀκμαῖον ἐβλάστησε τὸ πορφυροῦν τοῦ χριστιανισμοῦ κολοσσαῖον δένδρον. Διὰ ταῦτα δὲν εἶναι παντάπασιν ἀσέβεια, εἰάν ἀποδώσῃ τις τῷ Ἑλληνισμῷ τὸ δικαίωμα νά θεωρῇ τὴν τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίαν αὐτόχρημα δημιουργημά του, ὅστω ἐκ τῶν ὁστών του, καὶ σάρκα ἐκ τῆς σαρκὸς του. Διότι ἡ ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας σφραγὶς αὕτη τοῦ Ἑλληνισμοῦ οὐδόλως ἀφαιρεῖ ἀπ' αὐτῆς τὴν ἰδιότητα τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας,

ἀφ' οὗ ἰδιάζων χαρακτήρ τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἶναι ἡ πνευματικότης, μεθ' ἧς ταυτίζεται ἡ γενικότης καὶ καθολικότης.

Ὅποια τῷ ὄντι θαυμαστὴ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐλαστικότης, ὁποία αὐτοῦ ἀκαταμάχητος δύναμις! Πῶς δὲ νὰ μὴ παραδεχθῇ τις δάκτυλον ἀνωτέρας τινὸς δυνάμεως ἐν ταῖς διαφοραῖς τοῦ ἡμετέρου ἔθνους περιπετείαις καὶ μάλιστα, ἐὰν ἀποβλέψῃ τις πρὸς τὰ ἀποτελέσματα τούτων; Μέγα γεγονὸς ἐστὶν ἀληθῶς ἡ τοῦ Ἑλληνισμοῦ κατὰ τὴν Ἀνατολὴν διάδοσις, ὑπὸ τῆς Θείας Προνοίας μᾶλλον θαυματουργηθὲν ἢ διαπραχθὲν ὑπ' ἀνθρώπων. Μέγα μὲν διὰ τὴν ὅλην τῆς ἀνθρωπότητος ἱστορίαν, ἀλλὰ δὴ καὶ διὰ πᾶσαν τὴν τῆς ἐλληνικῆς ἐθνότητος τύχην· διότι ἅπασα ἡ μετέπειτα κοινωνικὴ, ἠθικὴ καὶ διανοητικὴ κατάστασις ἡμῶν τοῦ γεγονότος τούτου ἐστὶν ἀπόρροια.

Καὶ πραγματικῶς, ἡ Ρωμαϊκὴ κυριαρχία περιφρονήσασα κατ' ἀρχὰς τὴν νέαν ταύτην κοινωνίαν, περιέρχεται ἔπειτα εἰς ῥῆξιν πρὸς αὐτὴν καὶ ἀγωνίζεται ἐκ παντὸς τρόπου νὰ τὴν καταπνίξῃ ἐντὸς τοῦ αἵματος τῶν πιστοτέρων αὐτῆς ὁπαδῶν· ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἀναγκάζεται νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι ἀκατόρθωτον ἐπεχείρησεν ἔργον. Διότι εἰς τῶν ἐπιφανεστέρων ἀντιπροσώπων τῆς Ρωμαϊκῆς κυριαρχίας, ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος, ἀπὸ τῶν Βρετανικῶν ὀρμώμενος ἄκτων ἐπέρχεται εἰς τοὺς πρόποδας τῶν Ἀλπεων, ὡς ὑπὸ ἀκαταμάχητου τινὸς δυνάμεως ἐλαυνόμενος καὶ ἀνυψοῖ ἐκεῖ τὴν πρώτην χριστιανικὴν σημαίαν, ἐλληνικοῖς γράμμασι χαράξας ἐπ' αὐτῆς τὸ ὄνομα τοῦ Σωτῆρος. Προελαύνει δὲ ἔπειτα ἐπὶ τὴν Ἀνατολὴν καὶ δι' ἐλληνικοῦ στόλου γενόμενος κύριος τῶν πραγμάτων, προεδρεύει μὲν ἐν Νικαίᾳ τῆς πρώτης μεγάλης ἐλληνικῆς Συνόδου, ἐγκαταλείπει δὲ διὰ παντὸς τὴν Ρώμην καὶ ἰδρύει ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν καὶ ἐν μέσῳ μιᾶς τῶν ὡραιότερων καὶ ἐπιφανεστέρων Ἑλληνίδων πόλεων τὴν ἐπώνυμον αὐτοῦ νέαν πρωτεύουσάν τοῦ κράτους, τὴν

ἐπτάλοφον, Νέαν Ρώμην, τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Τότε λοιπὸν ὁ Χριστιανισμὸς ἀφ' ἐνὸς καὶ ἀφ' ἑτέρου ἡ Ρωμαϊκὴ κυριαρχία ἀναγκάζεται νὰ προτείνωσι τὴν δεξιὰν αὐτῶν εἰς τὸν Ἑλληνισμὸν καὶ ἀναβιβάζουσιν αὐτὸν ἐκ συμφώνου, τὸν πρόην εὐτελεῖ δοῦλον, εἰς τὸν λαμπρότατον θρόνον τῆς Οἰκουμένης. Οὕτω δὲ διὰ συνδρομῆς τοῦ χριστιανικοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐπαγιώθη ἐν τῇ Ἀνατολῇ νέα κατάστασις πραγμάτων, τῆς ὁποίας ἡ μὲν κυδέρνησις ἦτο κατ' ἀρχὰς μὲν Ρωμαϊκὴ, Λατινικὴ, ἐπὶ τέλους ὁμοῦς ἐξελληνίσθη καὶ αὕτη. Ἐπὶ δὲ τῶν ἐρείπων τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους, ἠγέρθη ἕτερον κράτος, Ἀνατολικὸν ἢ Βυζαντινὸν λεγόμενον, οὗτινος πάντα σχεδὸν τὰ συστατικὰ ἦσαν Ἑλληνικά, καὶ ἐντὸς τοῦ ὁποίου πάντες, ὑπῆκοοι βασιλεῖς, ἄρχοντες, νόμοι, πολῖται τὴν ἐλληνικὴν ἐλάλησαν γλῶσσαν. Ἡ ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ ἐλληνικὴ Αἰ οἰκουμενικαὶ καὶ αἱ τοπικαὶ Σύνοδοι, αἵτινες δὲν ἦσαν μόνον θρησκευτικὰ, ἀλλὰ ἐν μέρει καὶ πολιτικὰ καὶ διοικητικὰ συνέδρια, ἐλληνιστὶ διεξῆγον ἀπάσας αὐτῶν τὰς συζητήσεις καὶ ἐλληνιστὶ ἐξέφερον ἀπάσας αὐτῶν τὰς ἀποφάσεις. Τὰ σχολεῖα τοῦ κράτους ἦσαν καθαρῶς ἐλληνικά. Καὶ αὐτοῦ τοῦ Πανδιδασκτηρίου τῆς πρωτεύουσας τὸ ἥμισυ ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα κατεῖχεν. Ἡ σημαία τοῦ κράτους δι' ἐλληνικῶν ἐκκοσμεῖτο γραμμάτων. Ἀπὸ τῆς γλώσσης καὶ τῆς ῥητορικῆς τοῦ Δημοσθένους ἀνεβλάστησεν ἡ γλῶσσα τοῦ Χρυσοστόμου. Ἀπὸ δὲ τῆς τέχνης τοῦ Ἰκτίνου, τοῦ οἰκοδομήσαντος τὸν Παρθενῶνα, προέκυψεν ἡ τέχνη τοῦ Ἀνθεμίου τοῦ ἀρχιτεκτονήσαντος τὸν ναὸν τῆς Ἀγίας Σοφίας, καὶ ὅσα τέλος τῶν περισωθέντων κοσμημάτων τῶν πόλεων τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἀσίας ἦτο δυνατόν νὰ μετακομισθῶσιν, ἠθροίσθησαν ὡς ἐν μουσεῖῳ τινὶ παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Βοσπόρου ἐν Βυζαντίῳ.